

Вацлавська площа, листопад 1989 року. З книги про Оксамитову революцію. Фото: Ярослав Кучера.

ОКСАМИТОВА ЧЕХОСЛОВАЧЧИНА

Згадуємо складні й суперечливі процеси
понад тридцятилітньої давності...

2-6

Вперше у Маріанських Лазнях відбувся день української культури, Брно побачить українську поезію, Вечір Лесі Українки у бібліотеці, згадка про археологів Вікентія Хвойку та Івана Борковського, на Покрови вшанували пам'ять військових, виставка на «Карлаку», Бабин Яр

7-19

Війна, вівці, трембіти: Карпати в іноземних об'єктах; фільм «Ціна правди»: суть сталінізму; Путін втрачає друзів у Європі; муніципалітет Прудентополіс – бразильська Україна: тут женуть самогон, варять борщ і люблять Шевченка. Три чверті його жителів мають українське походження.

20-22

Заробітчанину відірвало ногу: вінничанин звинувачує агентство та «Шкоду» у навмисному каліцтві. Монополія або крок проти обману: чеські законодавці призначили PVZP єдиною комерційною страховою компанією для іноземців. Терезін: маловідомий український пам'ятник.

МАРІАНСЬКІ ЛАЗНІ: ПЕРШИЙ ДЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

З виступу у Маріанських Лазнях хору «Радість» з Градця Кралового.

Активістка та журналістка Алла Ветровцова та Українська ініціатива в ЧР організували 16 жовтня у Маріанських Лазнях День української культури. Цю першу подібну акцію у місті підтримали мерія міста, староста Мартін Каліна та активісти громади. Це містечко розташоване неподалік німецького кордону та є відомим курортом. Але й тут є «куточок України», бо має назву «Донбас». На акцію в «Лісовому Млині» прийшли місцеві українці, чехи, німці, і, як дехто відзначив, навіть «старші брати», які у Карловарському краї почувуються, «наче вдома». Однак ніяких «гострих зауважень» від них не було чути. Після оглядової екскурсії містом у програмі виступив джаз-квартет Сергія Колесника «Країни

Світу», хор «Радість» із Градця Кралового та поп-рок гурт ОЕЛЬ під керівництвом барда Олега Люкляна. Також поруч відбувалася фотовиставка «Лабіринти Донбасу», подавався закарпатський бограч та дрібне частвування, але головним було чудове спілкування в колі друзів України. Вхід на акцію був вільним.

Подібна акція відбулася неподалік – у Франтішкових Лазнях дещо раніше – 23 вересня. Тут, в готелі «Павлік Аквафорум» на українському вечорі виступили групи «Ігніс» та вже згаданий ОЕЛЬ. Вечір на подвір'ї супроводжувався не лише музикою, а й куштуванням українських страв, якими із задоволенням смакували чеські та закордонні гості. ■

БРНО ПОБАЧИТЬ УКРАЇНСЬКУ ПОЕЗІЮ

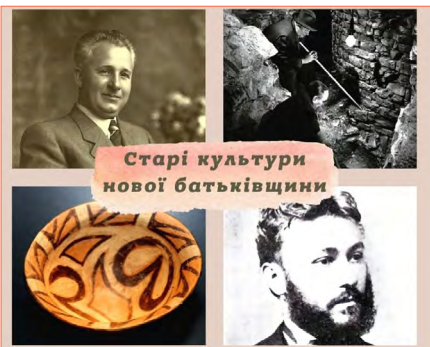
Із 4 листопада до 4 грудня Брно курсуватиме 15 спеціальних трамваїв. У них брянняни зможуть ознайомитися із творчістю харківських поетів від легендарного Семена Климовського, поета й філософа XVIII століття, до сучасних авторів, таких як Артем Полежака чи Олег Коцарев. Уроцисте відкриття проекту за участі представників обох міст відбулося 4 листопада цього року на площі Коменського в Брно. Паралельно у харківському метро з'являться банери з перекладами віршів поетів із

Брна – як класиків на кшталт Яна Скацела чи Віоли Фішерої, так і сучасних авторів – ТІМО чи І. Г. Крховського. Захід проходить у рамках проекту «Харків у Брно, Брно у Харкові». Міста-побратими Брно та Харків презентують свою культуру через мистецькі виставки, літературу, гастрономію, співпрацю між радіо, телебаченням тощо. Більше про цей проект, а також тексти та їхні переклади можна побачити тут: <http://charkov.dpmb.cz/ua.html> ■

Вл. інф.

ХВОЙКА ТА БОРКОВСЬКИЙ: ЗГАДУЄМО АРХЕОЛОГІВ

У понеділок 18 жовтня в приміщенні Академії наук Чеської Республіки відбувся чесько-український колоквиум «Археологи Вікентій Хвойка і Іван Борковський: чесько-українська історія». Директор Археологічного інституту АН Чехії Ян Маржік відзначив, що цей захід – одна із перших спроб відновити співпрацю між науковими археологічними інститутами Чехії та України. Хоча Вікентій Хвойка й Іван Борковський жили в різних століттях і різних країнах і ніколи не зустрічалися, однак обидва дослідники мають багато спільного в своїх біографіях, що й дозволило говорити про них в рамках однієї конференції.

Участь у колоквиумі взяли декілька українських та чеських науковців, зокрема

чеський соціолог та історик Петр Главачек, Вікторія Колесникова з Інституту археології АН України, Олександр Науменко і Тетяна Радієвська з Національного музею історії України. Синхронний переклад чеською мовою доповидей українських науковців здійснив Радомір Мокрик. У другій частині виступив дослідник Богдан Зілінський, який розповів про місце Івана Борковського в житті української еміграції в міжвоєнній Чехословаччині. Чеські археологи Яна Маржікова-Кубкова і Франшітек Адакек з Археологічного інституту АН Чехії представили досі невідомі архівні факти з біографії Івана Борковського. Чесько-український колоквиум відбувся у співпраці Інституту археології АН Чехії, Інституту імені Т.Г.Масарика та Архіву АН Чехії, Карлового університету в Празі, Національного історичного музею України та Інституту археології АН України, а також Посольства України в Чехії.

А до 30 листопада на Градчанській площі у Празі буде розміщено виставку «Старі культури нової Батьківщини. Життєві долі основоположних постатей чеської та української археології Івана Борковського та Вікентія Хвойки». Відкриття виставки відбулося у четвер, 4 листопада, о 16.00, повідомляють українське посольство в Чехії та Археологічний інститут АН ЧР. Виставку,

присвячену двом визначним археологам, підготували науковці з Інституту археології Чехії в співпраці з колегами з Національного музею історії України та Інституту археології АН України.

Вікентій (або ж чеською Ченек) Хвойка народився в селі Семін у Чехії та у другій половині XIX сторіччя осів у Києві, де став одним із засновників української археології. Йому вдалося за короткий час здобути фахове визнання в науковому середовищі. Чех Хвойка став першовідкривачем трипільської культури. Іван Борковський народився на Івано-Франківщині, служив у австро-угорському та українському (УГА) війську, згодом навчався у міжвоєнній Чехословаччині. Почав цікавитися археологічними дослідженнями Празького Граду, де згодом працював. Борковський провів одні з найважливіших розкопок на Граді. «Наші уявлення про середньовічну Прагу ніколи б не були такими точними, якби не дослідження Івана Борковського», – кажуть чеські археологи. Виставка триватиме до 30 листопада 2021 року і проводиться за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ України.

Детальніше про Івана Борковського «Пороги» писали у ч. 5-6 за 2010 рік, стор. 8-10, про Вікентія Хвойку – у ч. 1 за 2009 рік, стор. 8-10. ■

ВШАНУВАЛИ ПАМ'ЯТЬ ВОЇНІВ

Меморіал українських воїнів у Ліберці.

В День захисників і захисниць України 14 жовтня українські активісти та дипломати вшанували пам'ять українських вояків, які сто років тому боролися за українську державність. В цей день у 2018 році було започатковано традицію відвідувати українські поховання у містах Прага, Ліберец, Яблонне в Под'єштеді, Градец Кралове, Пардубице, Йозефов, а також Подебради та Брно.

В Празі вшанували пам'ять полковників Армії УНР Миколи Тобілевича, Юрія Добриловського та Арсена Чернявського, старшини Армії УНР Леоніда Сірополка, вояків Армії УНР Григорія Клименка та Юрія Ліндемана, сотника Української Галицької Армії Ярослава Индишевського, вояків УГА Івана Квасниківського, М.Левицького, В.Попелишина. В Ліберці отець Іван Семотюк відправив службу Божу на підтримку українських військових. Парафіяни церкви спільно військовим аташе Посольства Олексієм Нагорянським поклали квіти до пам'ятника воякам УГА та Січовим Стрільцям, похованим на українському військовому кладовищі у м. Яблон-

не в Под'єштеді, та українського меморіалу на військовому кладовищі «Рупрехтце». м. Ліберец. До речі, український підприємець Андрій Борик власним коштом здійснив ремонтні роботи на пам'ятнику, автором якого є скульптор Михайло Бринський, на українському військовому кладовищі у місті Яблонне в Под'єштеді. Центральною фігурою пам'ятника є якої є кобзар із бандурою, над яким на монументальній стіні вирізьблено тризуб та цитату із поеми Т.Г. Шевченка «До Основ'яненка»: «Не поляже, а розкаже, що діялось в світі, чия правда, чия кривда, чий ми діти...». На бічній частині пам'ятника розміщено написи чеською та німецькою мовами «Українці своїм полеглим братам». На задній стороні викарбувані імена померлих.

В Градці Краловому – Поухові дипломати разом з керівниками «Регіонального українського товариства Східної Чехії» Наталією Доценко та Марією Годованець відвідали могили вояків УГА Михайла Брошка, Івана Ветника та Гриця Кобель-Піхоровського. У Йозефові вшанували пам'ять 25-ти «борців за волю України», на місці поховання яких встановлено пам'ятник у вигляді тризуба авторства художника-графіка Роберта Лісовського. У Пардубицях дипломати та керівниця громадської організації «Український меморіал» Ганна Величко поклали квіти на могилу стрільців УГА Дмитра Андрусів, Михайла Бойчука, Якова Гнатюка, Миколи Дицьо, Михайла Коваля, Федора Марціо, булавного УГА Тимофія Савчука. На могилі встановлено пам'ятник роботи української скульпторки Оксани Лятуринської. Пардубицька греко-католицька парафія також вшанувала пам'ять загиблих воїнів

УГА, а також за інших померлих воїнів, які знайшли вічний спокій на пардубицькому кладовищі. Учасники поклали квіти до могили героїв та взяли участь в панакхиді, прозвучали пісня «Боже великий єдиний нам Україну храни» та гімн України. «Дим від тління пахошів з кадила підносився до гори як символ нашої молитви за героїв, які віддали своє життя за Україну. Ми повинні прожити своє життя так, як ці герої, щоб про нас також пам'ятали навіть через декілька десятків років та на відстані тисячі кілометрів від рідного дому, - написав про подію отець Мар'ян Курило. - Надіємось, що сьогоднішній захід стане доброю традицією».

Більше про могили українців на території Чехії можна дізнатися на сторінках «Українського меморіалу» <http://www.ukrmemorial.eu/>. ■

Український меморіал у Яблонному в Под'єштеді.

ВЕЧІР ЛЕСІ УКРАЇНКИ У БІБЛІОТЕЦІ

Виступає дует «МарОля»

У неділю 10 жовтня в Дзеркальній залі Національної бібліотеки Чеської Республіки відбувся святковий вечір, приурочений до 150-річного ювілею Лесі Українки. Участь у заході взяли солісти пражкої Національної опери Євген Шокало і Слава Корсак, український дует «МарОля» та співачка Світлана Райхель. Фортепіанний супровід забезпечували Ірина Роменська, Богдан Райчинець і Ольга Мандова.

Ведуча творчого вечора Ріта Кіндлерова коротко нагадала головні факти з життя письменниці письменності, зупинившись детальніше на зв'язках Лесі Українки та членів її родини з Прагою. Зокрема відзначила, що у фондах Національної бібліотеки Чехії зберігається частина архіву сім'ї Косачів включно з кореспонденцією Лесі Українки. Прозвучали покладені на музику тексти Лесі Українки та народні українські пісні, які письменниця збирала все своє доросле життя. Ярослав Корсак виконав композиції «Дивлюсь я на ясні зорі» (слова Лесі Українки, музика Ф.Наденка), «Досить невеличкая думка мовчала» (слова Лесі Українки, музи-

ка Я.Степового), «Горить моє серце» (слова Лесі Українки, музика О.Білаша) під фортепіанний супровід Ірини Роменською. Ріта Кіндлерова декламувала переклади віршів Лесі Українки чеською мовою. Оригінальні тексти письменниці прозвучали в авторському виконанні Тетяни Суш-Вагіль. Також у виконанні Євгена Шокала та пражкого дуэта «МарОля» «Чуеш, брате мій» прозвучали пісні Богдана Лепкого, «Дивлюсь я на небо» Михайла Петренка, «Повій, вітре, на Вкраїну» Степана Руданського, а також арії з перших українських опер – «Запорожець за Дунаєм», «Наталка Полтавка», «Тарас Бульба». Світлана Райхель під фортепіанний супровід Богдана Райчинця виконала низку українських народних пісень. Захід відбувся за підтримки Посольства України в Чехії, Міністерства культури Чехії та Magistrату міста Праги. Творчий вечір організували Об'єднання українців і прихильників України та Українська ініціатива в Чехії – за підтримки Національної бібліотеки Чехії (Слов'янської бібліотеки). ■

ВИСТАВКА ПРО ІСТОРІЮ УКРАЇНИ НА «КАРЛАКУ»

Відкриття виставки. Хор імені Іллі Гурніка та модераторка Дебора Штолбова.

У Празі протягом жовтня діяла виставка «Довга дорога до самостійності. Історія України ХХ століття». У рамках суспільно-політичного антитоталітарного фестивалю «Мене Текель» у Празі відбувся повтор

виставки, що на двадцяти вуличних стендах в стислій формі знайомить із головними подіями в історії України від створення УНР через жахи комуністичної і нацистської окупації до проголошення незалежності в

1991 році. Куратором виставки, яку підготував Інститут з досліджень тоталітарних режимів, став історик, україніст Давід Свобода. Над виставкою також працювали Анна Хлебна та Ярослав Файзулін.

Відкриття виставки відбулося за участі старостки міської частини Прага 2 Яни Чернохової, заступника директора Інституту з досліджень тоталітарних режимів Ондржея Матейки, історика Давіда Свободи, директорки фестивалю «Мене Текель» Данієли Ржержіхової. Виступив дитячий хор музичної школи імені Іллі Гурніка. Виставка – це незалежний чеський погляд на історію України, незатьмарений впливами російської дезінформації, бо ж далеко не вся інформація, яку чеський читач знайде в новинах про Україну, є правдивою. Виставка й книжкові публікації Давіда Свободи допомагають розібратися в непростій історії України минулого століття та по-іншому подивитися на історію Чехії цього ж періоду, переконаний Ондржей Матейка. Виставку можна було оглянути до 21 жовтня на Карловій площі біля ратуші Праги 2.

Пані Чернохова додала, що їй особливо приємно, що це вже друга виставка з українською тематикою, що відбулася на території міської частини Праги 2. У вересні на площі Миру в Празі 2 демонструвалася виставка фотографій «Шірі». ■

БАБИН ЯР: РЕКВІЄМ ТА ВИСТАВКА У ПРАЗІ

Симфонічною музикою у Празі вшанували пам'ять жертв Бабиного Яру. 30 вересня в концертному залі імені Богуслава Мартіну в Празі відбувся концерт-реквієм «In memoriam

Бабин Яр». Захід ініціювали музиканти з молодого камерного оркестру NeoKlasik Orchestr під керівництвом диригента Вацлава Дласка. Перед концертом молитву за загиблими в Бабиному Яру прочитав головний рабин Чехії, письменник Карол Сідон.

У програмі вечора прозвучали дві композиції: «Cantus (пам'яті Бенджаміна Бріттена)» Арво Пярта та Симфонія № 14 Дмитра Шостаковича, також присвячена пам'яті Бенджаміна Бріттена. І хоча безпосередньо трагедії Бабиного Яру присвячена Симфонія №13 Дмитра Шостаковича, проте чеський диригент Вацлав Дласк зупинив свій вибір саме на менш відомій Симфонії №14, яка присвячена темі насильницької смерті. Також співали чеські оперні співаки Тамара Морозова (сопрано) і Йозеф Ковачич (бас).

«За часів радянського режиму було заборонено вшановувати пам'ять про жертв Голокост. Саме тому пам'ятати про звірства обох режимів – це обов'язок нашого покоління», – пояснюють своє рішення організувати концерт чеські музиканти. Відвідувачі мали змогу ознайомитися із документальною виставкою «Бабин Яр: пам'ять на тлі історії», підготовлену Музеем історії

Києва та перекладену посольством України в Чехії. Куратором виставки є київський дослідник історії Бабиного Яру Віталій Нахманович, який на 20 стендах оповідає історію цього трагічного місяця в часи до Другої світової війни, під час неї та після – від складання багатоконфесійного некрополя, через Голокост і нацистський терор, радянське знищення пам'яті про Яр, до проголошення незалежності України та гідне вшанування жертв Бабиного Яру. Над текстами виставки працювали Тетяна Пастушенко (Інститут історії України НАНУ), Катерина Романова (Музей історії м. Києва), Сергій Кот (Фундація ім. Олега Ольжича), Віктор Крупина (Інститут історії України НАНУ), Михайло Тяглий (Український центр вивчення історії Голокосту), Вікторія Яременко (Український інститут національної пам'яті).

Весь вересень виставка «Бабин Яр: пам'ять на тлі історії» була доступна до перегляду в Єврейському музеї в Празі, де 13 вересня у співпраці з посольством також відбулася лекція старшого наукового співробітника Академії наук України Тетяни Пастушенко на тему «Бабин Яр: історія і пам'ять». ■

ПЕТИЦІЯ, ГОЛОДУВАННЯ, ЗБІР КОШТІВ: БОРОТЬБА ПЕТРА ОЛІВИ ТРИВАЄ

Габрієла та Петр Оліви відкрили можливість допомагати українському Донбасу на Флоренці за підтримки фірми «Регабус».

Засновник неприбуткової організації «Гуманітарна допомога Україні» Петр Оліва закликає громадян підтримати петицію підписом проти російської агресії в Україні. На спеціальній сторінці петицій http://www.petice.com/protest_prot_ruske_agresi_proti_ukrajin будь-хто може вільно поставити підпис у електронному форматі за: негайне і безумовне припинення боїв з боку російського агресора, виведення всіх збройних сил РФ із території України, повернення окупованих територій під контроль українського уряду та звільнення на свободу всіх українських заручників, утримуваних у в'язницях Росії та на окупованих територіях. Петиція складена чеською мовою і вже має 162 підписи. Зібрати необхідно мінімум 1000 підписів для передачі посольству РФ у Чехії. Вимоги петиції підтримало українське посольство та ряд активістів української громади.

Петр Оліва також 11 жовтня оголосив голодування з подібними вимогами до РФ. Воно мало бути безстроковим, але лише на прохання друзів воно було припинене 30 жовтня. «Шановний Петре, людське життя і здоров'я – це найбільша цінність. Війна Росії проти України вже забрала понад 14 тисяч життів, і жодна не змогла зупинити кровожерливі амбіції російського режиму. Щоб ефективно протистояти російській агресії та бути надійною опорою для нашої професійної армії, нам потрібна потужна підтримка наших іноземних друзів. Ми

дуже цінуємо те, що ви робите для України та її громадян», - звернулося до активіста українське посольство.

Наразі очолювана ним організація збирає необхідних 80 тисяч крон, щоб придбати автомобіль для збору допомоги та для відвезення на схід України шкільного приладдя, одягу тощо. Цей вантаж загальною вартістю 150 тисяч крон вже мав бути відвезений восени цього року, але поки що відкладається з технічних причин. Також чекає транспорту медичний матеріал від чеської фірми «Dinahitex» на суму понад 200 тисяч крон. Оліва намагався отримати допомогу від великого чеського бізнесу, контактувавши понад 300 фірм – але майже безрезультатно. Тож йому залишається сподіватися на допомогу українців, які проживають у ЧР, та дрібних чеських меценатів. Цікаво, що добровольці в Ужгороді для цих цілей змогли зібрати та передати до Праги понад 10 тисяч крон.

«Гуманітарна допомога Україні» працює вже сім років. Спочатку організація діяла переважно на півдні Чехії, нині вона зосереджується в Празі з офісом у мікрорайоні Радотін. Петр Оліва з колегами два-три рази на рік їздить у вільну частину Донбасу і особисто роздає гуманітарну допомогу тим, хто її потребує. Переказати будь-яку суму можна на рахунок 2501638335/2010. Готівку можна передати через офіс фірми «Регабус» на Флоренці та через медичний центр «Маркін» у Празі 6. ■

У вівторок 28 вересня з ініціативи українського психолога та волонтера Ростислава Прокоп'юка відбувся благодійний концерт «Форуму культур» за участі чеських та українських виконавців «Подаймо руку Україні». Усі виручені кошти з продажу квитків передані на потреби Київського військового госпіталю. Допомогти українським військовим зголосилися чеська співачка, переможниця конкурсу краси Міс Чехія 2010 року Ітка Бого, американський джазовий вокаліст і гітарист Аллан Гарріс, чеська ведуча та виконавиця шансонів Естер Кочічкова, а також блюзовий гурт Bohemian Blues Quartet. Також виступив оперний співак Слава Корсак. Відбувся концерт у клубі «Лавка», що на березі Влтави. Окрім концертної програми відбувалася виставка картин та фотографій Ростислава Прокоп'юка, всі кошти від продажу яких також було перераховано на потреби військового госпіталю.

У рамках осінніх Днів української культури відбувається Тиждень українського фільму у Празі. У програмі можна побачити стрічки «Наші котики» 18 листопада, «Стоп-земля» 19 листопада, «Пекельна хоругва або Різдво Козацьке» 20 листопада, «Байконур. Вторгнення» 21 листопада та «Черкаси» 22 листопада. Всі покази відбуваються у кінотеатрі «Атлас», що на вул. Соколовська 1 неподалік Флоренца.

У вересневому номері журналу «Люди та країни», присвяченому подорожам, вийшов великий тематичний блок, присвячений Україні. Його авторкою стала українсько-словацька мандрівниця Іванка Грешлик. Вона описала свої мандрівки Україною – причому відвідала як відомі серед чеських туристів місця, як-от Карпати чи Львів, так і маловідомі – Славуті, Чернігів чи Харків. Також гарно ілюструвала свої тексти

У неділю 24 жовтня державну премію за перекладацьку працю отримала чеська україністка та русистка Алена Моравкова (*1935), повідомляє Чеська асоціація українців. Вона відома перекладами творів Михайла Булгакова (роман «Майстер та Маргарита») та багатьма перекладами з української – шоденників Олександра Довженка, романів Олеса Гончара, Павла Загребельного, оповідань Григорія Тютюнника та Михайла Коцюбинського, брала участь у підготовці антології українських оповідань. Популяризувала у Чехії вірші українських поетів та поетес «празської школи» таких як Олена Теліга, Оксана Лятуриńska, Галина Мазуренко, Євген Маланюк, Олег Ольжич, Юрій Дараган та Олекса Стефанович. Викладала на Філософському факультеті Карлового університету. У 2018 році часопис «Плав» опублікував велику розмову із перекладачкою.

ОКСАМИТОВА РЕВОЛЮЦІЯ, ЛЮСТРАЦІЯ ТА ЇХНІ НАСЛІДКИ

Складні процеси демократизації
чехословацького суспільства у 1989-1993 роках

ТЕКСТ: Анжеліка САВЧУК

«Комітет оборони несправедливо переслідуваних» 1978 року, куди увійшли найвідоміші хартисти Вацлав Гавел, Петер Ул та інші.

Для Центральної Європи 1989 рік був помітною віхою, а тому ці події одержали найрізноманітніші визначення. «Карнавал революцій», «осінь народів». Очевидці демократичних змін сповна відчували радість, що огорнула вулиці Праги. Зокрема, в ході «оксамитової революції» витворилась політична еліта нового зразка. Лідерами змін стали дисиденти. Але й молоді особи активно вступали до політичних партій чи неофіційних організацій.

Апогеєм політичної трансформації Чехословаччини була «оксамитова революція».

Угорський історик та журналіст Віктор Себестієн зазначав, що «сила безсилим» повстала в Празі ще 15 березня 1976 року. Саме тоді було заарештовано музичний гурт «The Plastic people of the Universe»¹. В майбутньому довкола скандалу, пов'язаного з арештом, згрупуються дисиденти. Виникнення опозиційної платформи в ЧССР – один з кроків демократизації. Задовго до подій 1989 року чехи та словаки змогли об'єднати свої зусилля проти режиму. Витоки «оксамитового» зламу варто шукати в минулому, коли чехам та словакам вдалось налагодити опозиційну платформу.

Еталонне повалення комунізму

В наш час на сторінках періодичних видань стикаємось з найрізноманітнішими дискусіями про сутність «оксамитової революції». Спершу, щодо назви. Використання та розповсюдження терміну продиктоване медіа. Багаторічний чеський прем'єр-міністр, голова сенату Чеської Республіки, підписант «Хартії 77» Петер Пітгарт (нар. 1941 р.) зазначав, що авторами є закордонні журналісти. Зокрема, в інтерв'ю для видання «Deník» він вказав на походження терміну: «Це були закордонні журналісти, які потребували на

першій шпальті гучний заголовок. Проте було ще одне «окрилене гасло», яке британський письменник Тімоті Гартон вмістив в декілька речень. Мова йшла про те, що поляки творили революцію десять років, угорці – десять місяців, а чехи – десять днів. Та, однозначно, завдячуючи прикладу поляків та угорців, це зробили й ми. Їхня заслуга велика»².

Натомість В. Себестієн у своїй монографії про революцію 1989 року навів інший аргумент. Ріта Клімова, викладач політології в Карловому університеті, спершу комуністка, а згодом опозиціонерка, під впливом ідей дисидентів змінила погляди. Досконало англійська Р. Клімової створила міф, що термін використано західними журналістами. Як активна учасниця «Хартії 77», вона заприятелювала з Вацлавом Гавелом. Насправді є підстави вважати, що термін походить із дисидентського середовища³. В історіографії використовується як синонім революції, що відбулась без застосування насильства. Історіографія чеської революції запропонувала вважати часом ейфорії та змін перших одинадцять днів листопада 1989 року – потрясіння для Чехословаччини. Цей період досі є найбільш популярною темою серед істориків, політологів, журналістів та експертів.

Ранок 17 листопада 1989 року. Звичний день для європейця, але незвичний для чеха та словака. Активно діяли дисиденти, хоча ідейника та натхненника В. Гавела було заарештовано. Ще на початку року Їржі Прохазка писав: «Незадовго до нашої Добржиської конференції в січні Вацлава Гавела ув'язнили. Юліан Семенов негайно прилетів до Праги і відправився до ЦК КПЧ. Він виступив на захист ув'язненого перед Рудольфом Гогенбарта та міністром внутрішніх справ Кінцлом. Юліан Семенов повернувся спокійним, адже його запевнили, що до відкриття конференції в Добржисі Гавел буде на волі»⁴.

Ув'язнення Гавела було не єдиним утиском його діяльності. Есеї викривального змісту непокоїли владу. Від 70-х років він був активним дисидентом, який у театральних п'єсах описував абсурдність комуністичного режиму. Насправді дисиденти створили ера нормалізації, і насамперед 1968 рік з недемократичними наслідками

й придушенням опозиції. «Празька весна» – рушій для пошуку виходу із комуністичного блоку⁵. Особливу злість у комуністів викликав маніфест з вимогами до влади під назвою «Кілька фраз», оприлюднений влітку 1989 року, і підписаний не лише дисидентами, а й багатьма відомими громадськими діячами, акторами, юристами...

Переповнення чаші...

Увечері 16 листопада телебачення повідомило про завтрашню демонстрацію в Празі, приурочену до поминальних днів. Комеморативні практики чехів та словаків насамперед пов'язані із вшануванням символічних дат в календарі. В основному, це дати повторювані з року в рік. Для прикладу: з нагоди річниці 21 серпня 1968 року – вторгнення військ Варшавського договору до Праги («Празька весна»), день заснування Першої Чехословацької Республіки – 28 жовтня 1918 року, вшанування пам'яті студента Яна Палаха (вчинив акт самоспалення у 1969 році в центрі Праги, на знак протесту проти введення військ країн Варшавського блоку до Праги)⁶. Журналісти Праги та Братислави інформували населення про черговий пам'ятний день в календарі.

Увечері 17 листопада 1989 року розпочалась демонстрація студентів – вшанування пам'яті студента-медика Яна Оплетала (1915-1939 рр.), якого вбили нацисти. Заплановано провести мирну ходу. Перш за все студенти та небайдужа громадськість обрали для здійснення пам'ятної ходи одну із центральних вулиць Праги – Албертов. Однак мирна демонстрація поступово еволюціонувала у антирежимний страйк. Підтвердженням цьому є гасла: «Вільна республіка у вільній Європі», «Волю!», «Геть монополію КПЧ»⁷. На Петржині, де зібралися демонстранти, ввечері перекрили хід військові і фактично оточили мітингуючих. Унаслідок силового розгрому постраждало понад п'ятсот людей. Решту силосміць затягували до підготовлених автобусів і везли до відділів Служби безпеки. Учасник акції, студент шостого курсу медичного факультету Карлового університету Альфред Тутко так згадував про ці події: «Можливо, найгірший момент був тоді, коли люди вирішили закін-

чити акцію. Необхідно було повертатись додому. За п'ять хвилин до дій служби безпеки ми наголосили, що не хочемо ще одного Китаю. Ми просто хочемо мирно пройти вулицею»⁸. Черговий прояв колективної свідомості наштовхнувся на опір влади. Розгін демонстрантів ініційовано комуністичним управлінням із застосуванням військової сили.

Свідомі суспільні кола не залишилися осторонь. Проти придушення мирного руху виступили політичні опозиційні діячі, актори, філософи. Поступово підтримка демонстрантів набула масового характеру, долучились робітники, хартисти. Активізація прагнення народу до творення демократичності пов'язана з іменем В. Гавела та дисидентів⁹.

Описи подій одинадцяти празьких днів залишив учасник Мартін Шмід, якого певний час помилково вважали загиблим під час розгону демонстрації: «Замість вихідних у Словаччині я обрав участь у мітингу на Вацлавській площі у Празі...». Молодь активізувалась, перш за все, через придушення мирних акцій. Зрештою, чехословацьке суспільство вороже ставилось до комуністичної влади ще від часів «Празької весни».

Прага завмерла в очікуванні. Один вечір активізував всіх незадоволених політикою президента ЧССР у 1975-1989 роках Густава Гусака. Молодь скандувала під Празьким Градом, вимагала покарати винних. Рух набув політичного характеру. Так тривало аж до 25 листопада. Підтримку студентам оголосили робітники, учителі та інші небайдужі. П. Пітгарт також написав заклик на підтримку студентам, які постраждали на Албертові.

Одразу після жорстокої розправи над студентами, 19 листопада 1989 року, на підтримку демократичних змін в Празі виник «Громадянський форум». Мета спільноти: опозиційний національний спротив антидемократичним діям. Завдання форуму було означено так: переговори із представниками комуністичної влади. Форум базувався на ідеях «Хартії 77», але значно розширив свою сферу впливу. Найважливіше, що діяльність Громадянського форуму була відкритою та опозиційною¹².

Стаття є частиною магістерської роботи, захищеної у Львівському національному університеті імені Івана Франка на Кафедрі, Історії Центральної та Східної Європи у 2018 році.

¹ Sebestyén, V. *Revolucija 1989. Jak doszło do upadku komunizmu*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 2009. S. 83.

² Rakušanová, L. Pithart: Nebyla to revoluce, ale předání moci. Режим доступу: <https://www.denik.cz/samet-rozhovory/pithart-nebyla-to-revoluce-ale-predani-moci.html>

³ Sebestyén, V. *Revolucija 1989*. S. 386-387.

⁴ Прохазка, И. Как меня арестовали на Кубе. Режим доступу: <http://www.newlookmedia.ru/?p=14950>

⁵ Šafaříková, V. *Transformace česke společnosti*. S. 127.

⁶ Sametová revoluce 1989. jedenáct dní, které otřásly Československem. http://www.totalita.cz/1989/1989_11.php

⁷ «Pro svobodnou republiku ve svobodné Evropě», «Svobodu!», «Zrušte monopol KSČ».

⁸ Sametová revoluce 1989. http://www.totalita.cz/1989/1989_11.php

⁹ Жиряков, И., Барабанов, М. «Бархатные революции» в социалистических восточноевропейских странах: общее и особенное. Локус: люди, общество, культура, смыслы. 2016 №1 С.46.

¹⁰ Sametová revoluce 1989 zápisky skutečného Martina Šmída http://www.totalita.cz/1989/1989_11_smid_zapis.php

¹¹ Sametová revoluce 1989 středa 22. listopadu 1989. http://www.totalita.cz/1989/1989_1122.php

¹² Müllerová, A., Hanzel, V. *Albertov 16:00 Příběhy sametové revoluce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. S.278

Швидка зміна влади

На вулиці Праги вийшло понад 300 тисяч людей. З ентузіазмом співали чеський гімн та проголошували гасла змін: «Правда і любов переможуть», «Геть комуністичну владу», «Гавела на Град». В той час Ладислав Адамець, як Голова Федеральних зборів, оголошує розпуск зборів, і до початку грудня мав представити нові збори. До Федеральних зборів на початку грудня увійшло лише п'ятнадцять комуністів. Меншість становили християнсько-демократичні партії, та локальні національні чеські і словацькі.

10 грудня 1989 року хворий президент Густав Гусак призначив новий «уряд національного примирення» Маріана Чалфи, і склав повноваження президента. До кінця грудня 1989 року стало зрозуміло, що комуністична влада слабне. 28 грудня було прийнято закон про кооптацію депутатів до Федеральних зборів. Збільшено їхню чисельність та можливість наповнення без передбачених виборів. Того ж дня Александр Дубчек став головою Федеральних зборів, а наступного дня у Владиславській залі Празького граду новим Президентом обрано Вацлава Гавела. Це був перший не-комуністичний, непартійний Президент за понад сорок років панування комуністичної диктатури. Цікавим є той факт, що обрання відбулось одногосно, і в тому числі комуністичними депутатами. Донедавна Гавел був для них неприпустимим політичним лідером. Обранням президентом завершилися мітинги біля Граду¹³.

Основу системи було повалено, у громадськості панувала ейфорія від обрання В. Гавела главою держави. Зауважимо й те, що Захід знав про події в Чехословаччині завдяки дисидентам. Петр Ул, колишній комуніст, учасник «Громадянського форуму», приятель В. Гавела, щоденно надсилав до Америки чи Британії відомості про події. Завдяки BBC, Free Europe, Voice of America, правдиві факти змін знали слухачі європейського та американського суспільств. Студент-математик Мартін Шмід неодноразово виступав на телебаченні. Для громадськості була зрозуміла поразка влади комуністів у Празі¹⁴.

Разуочі зміни відбулись в суспільстві Чехословаччини після падіння комуністичного режиму. Було створено умови для побудови демократичного ладу. Перш за все, постало питання усунення комуністичного спадку. Активізувалась молодь, та на політичну арену вийшли дисиденти. Монополія комуністів на владу завершив Громадянський форум із спектром партій, які увійшли до нього. Замінено монолітність комуністів, які опинились поза простором змін.

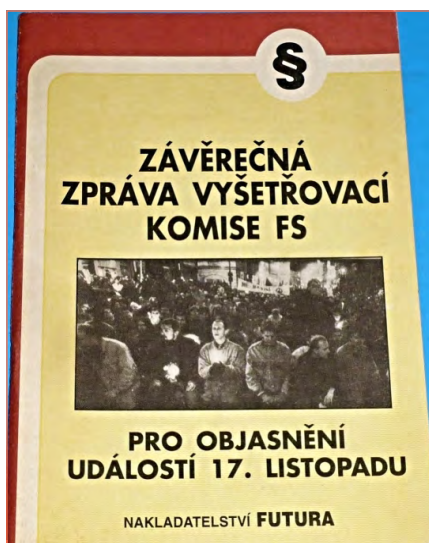
«Старі кадри» у новому державотворенні

Наслідок змін в Чехословаччині – розпочалась політична та економічна трансформація через формування нового типу еліт. Згідно визначення Макса Вебера, політиків можна поділити на тих, які

Одна з вимог «Оксамитової революції» - «кінець влади однієї партії». Утім, комуністи зберігали вплив у чеському парламенті ще понад 30 років.

живуть «для політики» і тих, які «живуть з політики». Чеське суспільство 90-х років формувалось з першої категорії. Ще в грудні 1989 року між лідером комуністів Ладиславом Адамцем та Вацлавом Гавелом тривали перемовини про передачу влади членам «Громадянського форуму»¹⁵.

Звіт парламентської комісії з розслідування подій 17 листопада 1989 року вийшов у 1992-му році, однак після того було знайдено ще багато документів, які проливали світло на ті події.

Л. Адамець після того, коли залишив посаду Прем'єр-міністра, був обраний керівником КПЧ. Проте, нові умови існування комуністичної партії були неприйнятні для політики. Це стосувалось, насамперед, обмеження діяльності у Федеральних зборах, зменшення кількості посланців від комуністичної партії. На посаді Л. Адамець перебував менше року. В 1996 році він здійснив спробу повернутись до політики від Комуністичної партії Чехії та

Моравії¹⁶. Консенсус між комуністами та новою політичною елітою було досягнуто навесні 1990 року. Після завершення мітингів до влади приходять люди, вмотивовані до змін. Перші вільні вибори 1990 року принесли перемогу демократії. Громадянський Форум отримав хороші результати. Явка виборців – 96 %.

Було обрано, зокрема, очолених В. Гавелом вчорашніх дисидентів. Офіційно, склад нового уряду було оголошено 7 грудня 1989 року. Про перші вибори Президент В. Гавел згадував так: «Ми не повинні розуміти вибори як свого роду випробування. Це потреба зробити сильною демократичну владу, демократичний уряд в нашій країні... тепер ми доведемо кожному, що прождемо це випробування...». Зрештою, вибори стали випробуванням. У Чехословаччині після 1989 року законодавчу функцію справді здійснювали Федеральні збори. До органу увійшли дисиденти та найближче оточення В. Гавела – Зденек Млинарж, Ріта Клімова, Петр Ул¹⁷.

Прем'єр-міністром залишився до 1990 року Маріан Чалфа. Він був віце-прем'єром за комуністичних часів. Проти одіозної кандидатури виступили дисиденти та, частково, Громадянський форум. Нова держава вимагала нових кадрів. Принцип не завжди був дотриманий. Переважання колишніх комуністів у парламенті – тенденція, що пішла на спад лише у 1992-1993 роках. В. Гавел, обираючи керівництво, звертав увагу на людей науки та культури. М. Чалфу обрав за красномовство, проігнорувавши, таким чином, комуністичне минуле діяча. Творення нової держави відбувалось за впливу, хоча

¹³ Suk, Jiří. Labyrintem revoluce. S. 128.

¹⁴ Sebestyen, V. Rewolucja 1989. S. 389.

¹⁵ Sebestyen, V. Rewolucja 1989. S. 398.

¹⁷ Кто есть кто в мировой политике. Отв. ред. Л. Кравченко. Москва.: Политиздат, 1990. С. 13.

¹⁸ Dubček, A. Od totality k demokracii. Prejav, články a rozhovory, vyber 1963-1992. Bratislava, 2002. S. 236.

Насилля «народної міліції» та «громадської безпеки» проти демонстрантів викликало ще більші протести.

й незначного, колишніх номенклатурних діячів¹⁸. Частково були представлені діячі, що співпрацювали із комуністичним ладом, зокрема після 1968 року. Мова йде про тих, хто згодом потрапить під люстрацію. Міністром закордонних справ, призначено словацького дисидента, правозахисника Яна Чарногурського. Міністром закордонних справ – Іржі Дінстбіра¹⁹. Частина з близького оточення Президента увійшла до «Громадянського форуму»²⁰.

В республіці чинним був конституційний закон про чесько-словацьку федерацію від 1968 року. Зміни після «оксамитової революції» мали наповнити змістом значення «федеративна держава». При владі залишилися аграрна партія Громадянського форуму, ліберально-демократична партія, селянсько-соціальна партія, обмежено вплив комуністичної партії. В жовтні 1990 за сприяння Даніела Кроупи сформовано міжпарламентний клуб партій, а згодом – опозиційний ліберальний клуб Громадянського форуму. Він став найсильнішою демократичною організацією. Відомі політичні діячі, які були членами клубу: П. Піттарт, Я. Сокол, І. Дінстбір, а також Мілош Земан. Створено клуб соціальних демократів, як ще одну опозиційну організацію. Осередки були опозиційними, в першу чергу, до керівника Громадянського форуму, «архітектора чеської економіки» Вацлава Клауса²¹.

Новий склад парламенту проводив реформування законодавства. «Старі кадри» мали значний вплив на державне будівництво, і помітними стали кризові явища у федеративному устрої. Зокрема, це проявилось після прийняття люстраційного закону. Словаки не відразу сприйняли чергову демократичну ініціативу, тоді коли чехи її впровадили відразу.

Люстраційні закони та комісія

Люстрацію було запроваджено для усунення агентів комуністичної розвідки та посадовців колишнього режиму з урядових кіл. Люстрацію тією чи іншою мірою було здійснено в Польщі, Німеччині, Угорщині,

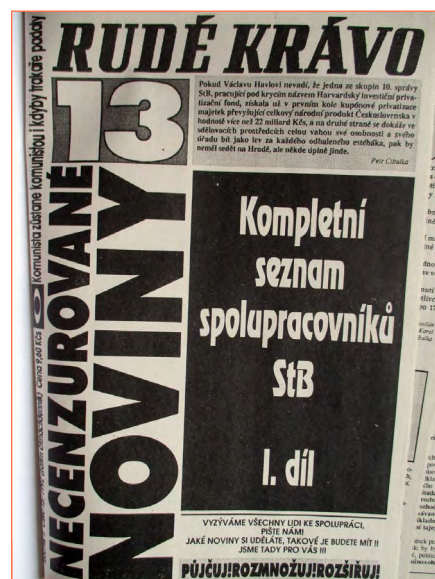
Румунії, Грузії, Литві, Латвії, Естонії. Завдяки проведеній ініціативі чехословацький парламент, за визначенням чеського дослідника Ф. Ціганека, отримав публіцистичну назву «демократичного парламенту 1989-1992 років»²². Процес розробки законодавчої бази для проведення люстрації тривав протягом трьох років (1989-1991).

Ці зміни загалом увійшли в історію під назвою декомунізація – процес усунення із

суспільного, політичного та правового вимірів комуністичної ідеології. Він стосується усіх сфер життя держави (деідеологізація). Механізм люстрації чиновників є одним із методів декомунізаційного процесу²³.

Люстрацію та декомунізацію на законодавчому рівні закріплювали учасники Федеральних зборів. Координували процес на місцях федеральні посланці, а також «Комісія 17 листопада». Восени 1990 року її очолив Іржі Румл. Уряд в той час був сформований М. Чалфою, але питання про активну фазу люстрації залишалось лише справою часу. Промовистим було гасло процесу: «Мова не йде про помсту чи скандал, а, власне, – бажання стабілізувати демократичну систему».

Розпочались перевірки із залученням архівних джерел та переглядом особових справ. Не бракувало й критиків процесу. Одним із них став Петр Ул. Громадськість сприймала нововведення дещо романтично. Засоби масової інформації систематично інформували про події. Після тривалих дебатів, зрештою, оприлюднили списки осіб, які співпрацювали із СТВ – комуністичною спецслужбою, аналогом КДБ. 31 березня 1991 року громадськість отримала вільний доступ до цієї інформації. Створення реєстру люстрації належить Я. Соколу, І. Фішеру та П. Досталу. Після оприлюднення списків засідання комісії «17 листопада» відбувались вже з меншим розголосом. У звіті прем'єра М. Чалфи роботу комісії оцінено «на відмінно». Комісія працювала законно, її робота відповідала міжнародним актам про права людини²⁴.

«Нецензурована газета» Петра Цібুলки друкувала списки тих, хто мав би підлягати люстрації. І донині «список Цібулки» значно ширший за офіційний, оприлюднений на сторінках MBC ČR.

¹⁸ Sebestyen, V. Rewolucja 1989. S. 399.

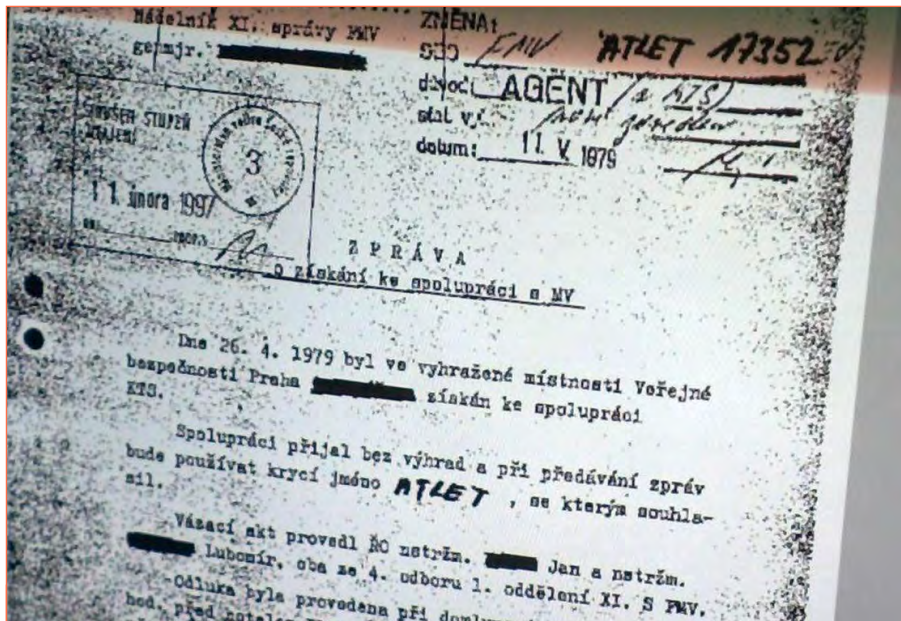
¹⁹ Plocek, J. Můžeme být spokojeni s naší demoracií. Štřední Evropa. Revue pro středoevropskou kulturu a politiku. 2000. № 16. S. 85.

²⁰ Suk J. Labyrinthem revoluce. S. 287.

²¹ Cigánek, F. Kronika demokratického parlamentu (1989-1992). Praha: Kosmas. S. 147-148.

²² Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник. Уклад. І. Вдовичин, Л. Угрин, Г. Шипунов та ін.; за наук. ред. Хоми Н. М. Львів : «Новий Світ-2000», 2015. С. 64.

²³ Lustrace skončily údajně. Lustrace opět na programu schůze federálního shromáždění. Lidové noviny. 1991. №25/5, S. 135-138.

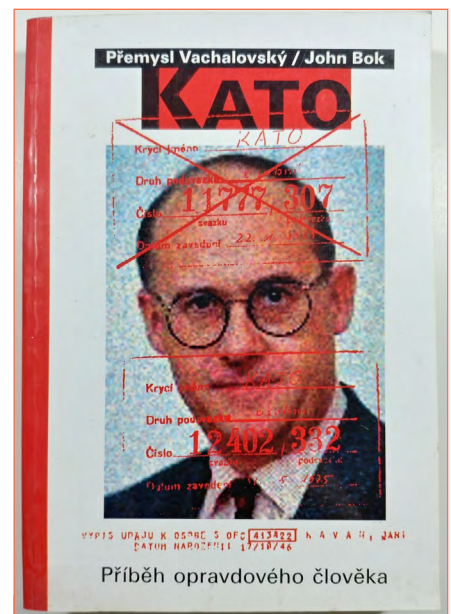
Одна із розсекречених справ під час люстрації.

Суперечливі думки та спротив люстрації

На початку 1991 року Інститут дослідження громадської думки провів соціологічне опитування про люстрацію. Опитані респонденти, віком від вісімнадцяти до п'ятдесяти років, позитивно про неї відгукувались. Зазначимо, що 42% респондентів відзначили його важливість для побудови демократії. Проти закону виступили 31% з числа опитаних. Решта 27% утримались від коментування закону. Це доводить ефективність змін, проте свідчить про невідготовленість суспільства, яке жило тоталітарним минулим протягом тривалого часу.

Як же сприйняли комуністи цей закон? Голова Федеральних зборів А. Дубчек відмовився його підписати, хоча це мав би здійснити саме голова парламенту. Замість нього, згідно із чинним законодавством, підписав заступник – Рудольф Баттек. В. Гавел теж не відразу підписав закон. За його словами «закон недосконалий, але, звичайно, необхідний»²⁹. Люстраційний закон часто піддавався критиці, навіть з боку Ради Європи, а деяким занесеним у списки вдалося через суд довести свою непричетність до СТБ³⁰. Найвідомішою стала справа Яна Кавана, політемігранта, звинувачуваного у співпраці із чехословацьким розвідником у 1970-х роках під псевдонімом «Като». Каван багато років судився і, зрештою, довів свою непричетність до спецслужб, і згодом став міністром закордонних справ Чехії та навіть головою на Генасамблеї ООН.

В 1991 році колишній дисидент Даніел Кроупа писав: «Це було важко, та влада повинна зробити вибір після подій листопада 1989 року, парламент повинен прийняти нову форму закону. Є суспільна воля «завершити революцію». Цей закон і є її завершенням»³¹. Згодом значна части-

Суперечлива справа Яна Кавана була однією із найбільш обговорюваних під час активної фази люстрації. На фото – обкладинка книги 2000 року, яка стверджувала, що він таки був «агентом».

Та депутати зіткнулись з низкою нюансів, які стосувались рівня довіри до документів Служби, а також добровільності співпраці колишніх її членів. Необхідна була законодавча база для люстрації, кошти для ведення бази даних осіб, які активно співпрацювали з комуністичним режимом. Внаслідок обговорень було підтверджено неправомірність люстрації перед парламентськими виборами напередодні 1990 року. Під дію закону потрапило близько 140 тисяч осіб²⁵, які співпрацювали з попереднім режимом. Обмеження не поширювались на рядових комуністів, котрих було понад 1,7 млн. осіб. Чеський дослідник М. Копечек, застосовуючи власний підхід до визначення декомунізаційного процесу, дає подіям характерну назву - «битва за люстраційний закон». Позбутися своїх посад могли понад 1,5 млн. функціонерів, тож потрібно було чіткіше означити тих, хто підлягав люстрації.

Наступним кроком стало заснування люстраційної комісії Іржі Румла. Значно розширено перевірку списку тих, хто мав би відійти від державної служби. Сюди входили заступники міністрів та службовий персонал федерального парламенту. Публічні списки рекомендованих до люстрації осіб зачитувались під прицілом камер

та у присутності численних журналістів. Та присутність прізвища в списку не означало завершення кар'єри. Деякі колишні комуністи переходили до інших партій лівого спрямування, ставали, наприклад, соціал-демократами²⁶.

Люстраційний закон, прийнятий 4 жовтня 1991 року, стосувався чеських та словацьких політиків. Дія закону поширювалась на тих, хто був з 25 лютого 1948 року до 17 листопада 1989 року агентом Державної безпеки, секретарем комуністичної партії, офіцером міліції, на студентів, які брали участь в комуністичних молодіжних організаціях. Зокрема, йшлося про чеських та словацьких студентів Інституту Фелікса Держинського при Раді міністрів СРСР для державних службовців; слухачів курсів тривалістю більше трьох місяців у подібних навчальних закладах. Відповідно до закону, кожен, хто кандидував або хотів зберегти свою посаду, мав надати інформацію про свою приналежність до КПЧ чи її спецслужб. Підтвердження надавав архів. Добровільність заохочувалась. З цією метою проведено агітаційні роботи серед громадян²⁷. Обмеження мали діяти п'ять років, але згодом парламент продовжував дію закону кілька разів на невизначений час²⁸.

²⁵ Král, M. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець XX-XXI ст.) 3-тє вид., виправл. і доповн. Київ: Знання, 2013. С. 218.

²⁶ Jan Novotný. Bývalých členů KSČ na kandidátkách neubývá. Rudou knížku měli i lidé / MF Dnes, 2013. - 7 října. Zdroj: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/byvali-komunisti-kandiduji-do-snemovny.A131006_191422_domaci_zt

²⁷ Закон про люстрацію. Режим доступу: http://www.mzv.cz/kiev/uk/x2001_09_21/vyrovnani_s_minulosti/x2012_09_25/index.html

²⁸ Alexandra Mlejnková. Jak šel čas s lustracemi, z jedné „pětiletky“ je hned 22 let // ČT24, 2013. - 27. listopadu. Zdroj: <http://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1062520-jak-sel-cas-s-lustracemi-z-jedne-petiletky-je-hned-22-let>

²⁹ Kopeček, L. Éra nevinnosti. S. 120.

³⁰ Tomáš Vlach. Lustrace – revoluční norma na pět let platí dodnes // ČT24, 2011. - 4. října. Zdroj: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1239815-lustrace-revolucni-norma-na-pet-let-plati-dodnes>

Меморіальна таблиця на Національному проспекті до 17 листопада (в центрі) одного дня стала предметом рецесії відомого архітектора-провокатора Давіда Черного.

на політиків повернулася на свої посади – в складі інших політичних партій. Найбільше цим зловживали комуністи.

Новий закон, прийнятий в 1991 році, створив захищену позицію для держави. Відкрито доступ до архівів, коли кожен охочий має можливість ознайомитись із документом. Це допомогло розбудувати нові війська, архівну службу, канцелярію Президента, федеральний та національні парламенти. В ЧССР була популярною газета «Червоне право». Після декомунізації назву видання було змінено на «Право».

Колишні працівники Служби безпеки припинили назавжди чи на тривалий час діяльність в державному будівництві. Люстровано всіх: від рядових учасників до впливових співробітників безпеки, які займалися репресіями³². Проте не постраждав Александр Дубчек³³. Він, був у 1967-1969 роках першим секретарем Комуністичної партії Чехословацької Соціалістичної Республіки. До колишнього президента Густава Гусака люстрацію також не було застосовано.

Люстраційним процесом займалося міністерство внутрішніх справ Чехо-Словацької Федеративної Республіки. Історики зазначають, що це був один з найрадикальніших законів тогочасної посткомуністичної Центральної Європи (Лубомір Копечек, Войтех Садурскі, Роман Давід, Кірен Вільямс). Закон сприйнято неоднозначно. В першій половині 1991 року суспільна думка громадян, як і політиків, була абсолютно різною. Обережну позицію зайняли комуністи. В люстрації вбачали важливість, проте визначали необхідними економічні та культурні зміни. Деякі документи були розсекречені і стали надбанням громадськості аж у 2014 році³⁴.

Люстраційний закон вказав на те, що звільнення влади від комуністичного

блоку перетворилося на державну справу. Більшість істориків дотримуються тези, що люстраційний процес був закономірним явищем для Центральної Європи, в тому числі для чехів та словаків. Центральна Європа до нього дійшла досить швидко після демократичних змін у 90-х рр. Приклад Центральної Європи слугує прикладом для держав, які нещодавно розпочали люстрацію.

Тогочасний прем'єр-міністр М. Чалфа також підтримав у фінальному голосуванні парламенту в жовтні 1991 року люстраційний закон. Критично відгукувався про закон відомий юрист Павел Ріхецький: «Закон нізащо не вдасться реалізувати практично, через те, що було проігноровано урядову концепцію і результат прямує в космос». Та люстраційний закон попри низку нюансів вдалося ратифікувати.

Напруженою була ситуація в словацьких землях. Закон був сприйнятий вороже. Тиск комуністів через компактність їхніх осередків переважав, і не давав змоги провести належним чином процедуру люстрації. Політичний тиск словацьких лідерів став помітний після виборів у 1992 році, за влади Владіміра Мечіара. Закон було просто проігноровано, хоча формально він діяв до 1996 року, а комуністи

Словаччини під назвою «Партія демократичної лівиці» мали значний вплив у парламенті у 1994 році навіть входили до владної коаліції³⁵.

Висновки

Із сучасного погляду люстраційний процес в Чехословащині завершив події листопаду 1989 року та поглибив демократичні зміни. Люстрація тривала до 1993 року, проте практично не було переслідувань з боку влади. Мирний шлях утверджував демократію. Компартія Чехії та Моравії могла брати участь у виборах і навіть проходила до парламенту з результатом від 7 до 18 відсотків, і певною мірою впливала на уряд та місцеві органи влади, мала представників і у Європарламенті. І лише на останніх виборах восени 2021 комуністи не набрали необхідних 5 відсотків і покидають Нижню палату. Результати словацьких комуністів ще гірші – за останні 30 років вони лише одне раз – у 2002 році – потрапили до парламенту з результатом трохи більш, як 6 відсотків. Та доречно нагадати слова Вацлава Гавела про те, що Чеську Республіку почали будувати колишні комуністи в лавах нових партій³⁶.

Люстрація в Чехо-Словацькій Федеративній Республіці – це завершення революції, курс на демократичний вектор та бажання підготувати суспільство до викликів нового часу. Усунення від влади комуністичної партії – лише одна зі складових побудови нової держави. Запорука і причина успіху – «оксамитова революція» з мирним характером. Чехи та словаки задекларували право на демократію. Низка ініціатив, які виходили з-під пера нової влади, - підтвердження цьому. До влади прийшли соратники В.Гавела, хартисти («Хартія 77»), Громадянський форум. Своєю розмаїтістю та спрямуванням вони принесли плюралізм та ефективну виборчу систему, та відкинули партійну монолітність. Люстрацію здійснено за сприяння демократичної молоді та освіченого політикуму, і 1991 рік започаткував активну, посткомуністичну фазу демократичних змін. Їхня повнота проявилась у модернізації чеського та словацького суспільств. ■

Авторка є магістринею історії, докторанткою Вроцлавського Університету

³¹ Mlynář, V. Lustrační zákon schválen. Respekt., 1991, №3. S. 13.

³² Гавел, В. Прошу коротко. С. 113.

³³ Mlynář, V. Lustrační zákon schválen. S. 14-15.

³⁴ Jan Gazdík. Trezory vydávají tajné dokumenty z vyšetřování masakru studentů 17. listopadu // Aktuálně, 2020. - 17. listopadu. Zdroj: <http://zpravy.aktualne.cz/domaci/trezory-vydavaji-tajne-dokumenty-z-vysetrovani-masakru-stude/>

³⁵ Vítíková, Z. Dubček, in public and private. Přístup: <https://spectator.sme.sk/c/20047347/dubcek-in-public-and-private.html>

³⁶ Марушьяк, Ю. В полутени двух тоталитарных режимов: сведение счетов с прошлым в Словакии / Опыт демократических преобразований Словакии. Институт общественных проблем, Братислава. 2007. С. 172.

ВІЙНА, ВІВЦІ, ТРЕМБІТИ

Міжвоєнне Закарпаття в об'єктивах іноземних фотографів

ТЕКСТ: Катерина МОСКАЛЮК

«Уявляєте, у такого маленького села виявилось стільки класних фото, що можна проілюструвати усю історію ХХ століття», – захоплено розповідає закарпатець Михайло Маркович. Він народився у селі Майдан, неподалік селища Міжгір'я. Колекціонує та систематизує старі світлини із Закарпаття, готує тематичні добірки для локальних медіа. Його пости із гештегом «архівне фото від Марковича» в соціальних мережах щоразу набувають більшої популярності.

Михайло розповідає про те, на який історичний період припав пік зацікавлення Закарпаттям серед іноземних фотографів, і чому деякі села не мають жоднісінької світлини.

«Екзотика на рівні віддалених континентів»

Тираж книжки про моє рідне село, «Майдан – Верховинський наш край», – камерний, усього десять екземплярів. Видав її більше десяти років тому для друзів та рідних, коли закінчив філологічний факультет. Тоді зацікавився історією Майдана, шукав у різних джерелах старі світлини. Уявляєте, у такого маленького села на Закарпатті виявилось стільки класних фото – із Першої світової війни, 30-х років минулого століття, угорської окупації, радянського періоду до незалежної України! Світлинами з Майдана можна проілюструвати всю історію ХХ століття.

Під час карантину передивлявся свої архіви – знайшов багато давніх фото не лише з Майдана, а й з усього Закарпаття. Вирішив систематизувати зібрані матеріали та ретельніше дослідити старі світлини. Дуже багато знімків не локалізовані – фотографії просто зазначали, що негативи зроблені «на Закарпатті» чи в «Рутенії». Мені цікаво дізнатись, де саме та хто зняв кадри. Я розпочав цикл матеріалів у місцевих медіа із назвою «Давне Закарпаття в об'єктивах іноземних фотографів». Найбільше світлин на Закарпатті зняли, звісно, чеські фотомитці в період Підкарпатської Русі, між 1919 і 1939 роками.

Коли заглибився у тему, відкрив для себе багато нових імен. Села на Тячівщині, у яких жили переселенці з Австрії, знімали

Гуцулки та гуцули в селищі Ясіня, 1934 рік. Фото Вальтера Мебіуса.

німецькі фотографи Вальтер Мебіус та Фріц Мюллер. Несподіванкою стали світлини репортера з Ірландії Роберта Мейра Смайлі, який підписував свої роботи псевдонімом «Nichevo» – з російської перекладається як «нічого». Він був кореспондентом ірландської газети «The Irish Times», для якої робив репортажі із Закарпаття в кінці 30-х років минулого століття. Вийшли дві збірки його текстів про Закарпаття – «Карпатські контрасти» та «Карпатські ночі і дні».

Фотографії шукаю в електронних архівах закордонних музеїв, наприклад, польських, чеських – на тематичних інтернет-ресурсах та навіть у соцмережах. Трапляються світлини без зазначення авторства. Утім за стилем знімання можу визначити фотографа. Наприклад, світлини угорського фотомитця Ерно Вадаша складно сплутати з іншими. Роблю тематичні добірки світлин для різних медіа, обов'язково зазначаю джерело інформації. Дозвіл на публікацію світлин чеського фотографа Рудольфа Гулки, який знімав Підкарпатську Русь, сучасне Закарпаття рівно 100 років тому, у 1920–1921 роках, отримав у прازькій Слов'янській бібліотеці.

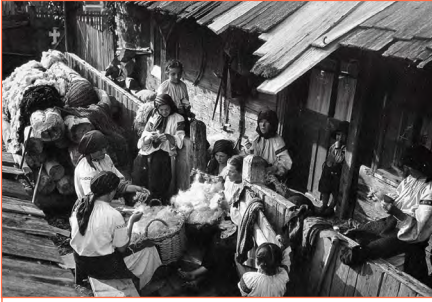
Нещодавно знайшов інформацію про етнологу Войцеха Сука, який вивчав та фотографував Закарпаття. Чеська студентка писала курсову роботу «Антрополог на

Підкарпатській Русі» й використала у ній декілька світлин Войцеха, які не могли мене не зацікавити. Сук досліджував різні патології, робив маски людських облич. Декілька знімків я розмістив у себе на сторінці. Хтось залишив коментар, що типажі доволі впізнавані і складається враження, що «цей вуйко потягнеться та вип'є п'ятдесят грамів оковитої». Войцех Сук працював у Південній Америці, Африці та на Підкарпатській Русі. Для нього, вочевидь, шматочок України був своєрідною екзотикою на рівні віддалених континентів.

Кожен іноземний фотограф знімав своє Закарпаття

Хтось намагався показати бідність, босоногих дітей, депресивність регіону чи його екзотичну, як на їхній погляд, культуру. Інші зосереджувались на класному народному одязі гуцулів або ж фотографували старі дерев'яні церкви.

Фотографи цікавились Закарпаттям із різних причин. Дехто відвідав ці землі вперше як чеський службовець – наприклад, Рудольф Гулка, Амалі Кожмінова, Флоріан Заплетал. Рудольф Гулка насправді був фотолюбителем, знімав поза роботою. Взагалі диво, що в Чехії знайшли його фотографії, які пролежали майже століття

Жінки сортують овечу шерсть, Синевирська Поляна, 1939 рік. Фото Ерно Вадаша.

в архівах. У його спадку 1500 світлин лише із Закарпаття. Нещодавно вийшла книга Гулки «Втрачений світ Підкарпатської Русі», куди увійшло 200 його робіт. Амалі Кожмінова працювала у 1919 році на Закарпатті етнографінею і робила світлини, щоб проілюструвати свої наукові праці.

Флоріан Заплетал – чеський публіцист, історик та етнограф. На Закарпатті працював, утім навіть після звільнення любив сюди приїжджати. Він фотографував переважно дерев'яні церкви. У 2015 році ужгородське Видавництво Олександри Гаркуші видало два його фотоальбоми – «Дерев'яні церкви Закарпаття» та «Міста і села Закарпаття».

Яромір Функе – чеський фотограф, один із провідних представників авангарду у фотографії, спеціально приїжджав знімати Закарпаття. Він «полював» на емоції людей на ринках, вулицях тощо. І ще фотографував праліси. Звертав увагу на ліс, йому була близькою тема смерті та відродження у природі.

Угорський фотограф Ерно Вадаш приїжджав на наші терени 1939 року, коли Закарпаття окупувала Угорщина. Він зробив багато світлин бокорашів – людей, які сплавляли ліс гірськими річками. Загалом бокорашів знімали, мабуть, усі фотографи, які приїжджали на Закарпаття... Вадаш потрапив у нацистський концтабір, коли повернувся до Угорщини. На щастя, майстер фотографії вижив і продовжив займатися справою життя.

У 30-х роках ХХ століття продавали багато листівок із зображеннями карпатських краєвидів та людей у народних строях. Зазвичай на звороті писали лише назву друкарні, натомість автора світлини та місце знімання не зазначали. За елементами народного одягу, обрисами гір та стилем знімання пробує визначити автора та назву населеного пункту. Наприклад, чеський фотограф Фердинанд Бучина 1936 року провів на Закарпатті свій медовий місяць, який поєднав із роботою – фотографував пейзажі та людей для чеських туристичних путівників. Закарпаття позиціонували як туристичний регіон – красиво, екзотично та недорого. А щоб привабити туристів, потрібні були яскраві світлини. У кадрі Бучини – ідилічне Закарпаття: полонини з овечками, гуцули з трембітами, хмари над горами та бокораші. Він зняв дуже багато світлин – підозрюю, що медовий місяць відійшов на другий план. Онук Фердинанда Бучини також фотограф.

Він пройшов Закарпаття дідовими шляхами та зробив серію світлин – різниця між кадрами майже 100 років.

Знімали Закарпаття і всесвітньо відомі фотографи, що працювали для «National Geographic». Наприклад німець Ганс Гільденбранд, який працював для цього видання, був одним із перших фотографів у світі, який колоризував світлини. Його фото з Першої світової війни вже публікувались кольоровими. У нього є яскраві світлини з Мукачева, Воловця, Ясіня. У мережі є багато його кадрів, помилково підписаних як світлини із Закарпаття, хоча зроблені вони на Франківщині або Львівщині. Ще один фотограф із «National Geographic», який зазнимкував давнє Закарпаття – Роберт Мур. У цьому випадку автор світлин з Ужгорода та Ясіня віддав наш край у далекому 1938 році, разом з журналістом Джоном Патріком, який готував статтю «Чехословаки, янки Європи».

Світлини часто мають не лише художню цінність, а й документальну

Проходження плотів з бокорашами на Терембі, 1939 рік, фото Ерно Вадаша.

До прикладу, Рудольф Гулка в підписках до фото вказував не лише місце та час знімання, а й імена та прізвища відзнятих людей. Натомість Яромір Функе не зосереджувався на місці знімання, а ловив емоції людей. Знімки із Закарпаття підписував просто – Підкарпатська Русь.

Роман Вишняк – американський фотограф російського походження, відомий світлинами повсякденного життя, звичаїв та традицій єврейських громад Східної Європи до Голокосту, – завжди зазначав місце знімання. У нього багато фотографій із мого села Майдан – локацію впізнав завдяки знайомим обрисам гір. Один із таких кадрів, на якому йдуть діти, має підпис «Дорогою до мікви». У юдаїзмі міква – це водний резервуар для омивання з метою очищення від ритуальної нечистоти. У Майдані була така ванна-міква, я знайшов підтвердження в історичних матеріалах.

На своїй Facebook-сторінці роблю добірки фото з різних сіл. Однак дуже зрідка хтось впізнає своїх рідних. Звісно, були коментарі: «Ось на цій світліні – мій дід!», – але таких дуже мало, минуло надто багато часу від моменту знімання. Проте цікаво було б дізнатись, як склались долі людей зі старих світлин. Нещодавно написала жінка з Угорщини, яка вперше побачила готель у Хусті – там познайомились її батьки.

Часто мені надсилають світлини з сімейних архівів, які вражають різноманітністю національностей: фото чеських, угорських, українських родин, на яких видно тогочасний побут та різницю матеріального стану жителів Закарпаття.

Перші знімки із Закарпаття, за винятком світлин із фотосалонів, з'явилися на початку Першої світової війни. Тоді у краї бували німецькі, австрійські, угорські військові кореспонденти. З того часу є світлини з Майдану – неподалік через Торунський перевал проходить фронт. Кровопротитні бої точилися на Ужоцькому та Ясінянському перевалах. Журналісти знімали військові позиції, солдатів, і, що дуже важливо, місцеве населення.

Фотографії з іншими акцентами з'явилися із початком Підкарпатської Русі 1919 року. Край приваблював дослідників та науковців, репортерів. Особливий сплеск зацікавленості спостерігали в 30-х роках минулого століття. Історію Карпатської України хотіли висвітлювати різні газети та журнали. У 1939 році приїжджала американка Маргарет Бурк Вайт – фотожурналістка журналу Life. У книзі Майкла Вінча «Одноденна держава: свідчення англійського очевидця про події Карпатської України» опубліковано світлини багатьох тогочасних фотографів.

Найбільше старих світлин залишилось із Рахівщини

Звичаї, побут, яскравий одяг гуцулів привагували фотографів наче магніт. Можна робити величезні вибірки фото по кожному населеному пункту – Ясіня, Рахів, Брустури Тячівські (сучасний Лопухів) тощо. Натомість трапляються села, з яких немає жодних світлин. Мене читачі просять знайти фото села Широкий Луг, у якому живе поет Петро Мідянка. Кажу, що перерив усе, але фото не знайшов. У віддалені села фотографи просто не могли добратись – тоді інфраструктура була зовсім іншою. Мене дивує, як у тогочасних умовах із важкою камерою, скляними пластинами чи широкоформатними плівками фотографам вдавалось подорожувати та знімати. Фотографування вимагало багато ресурсів та часу.

Коли переглядаємо старі світлини, перебуваємо на тому рівні дивування, як і тогочасні фотографи, які дивились на невідоме для них Закарпаття. Нам так само, як і їм, цікаві обличчя людей, їхній побут, ремесло бокорашів та атмосфера навколо. Нещодавно зробив добірку світлин жебраків від різних фотографів – просто не міг повірити, що була така бідність. Утім, кожен фотограф шукав щось своє, і ми тепер дивимось на Закарпаття крізь призму їхнього світосприйняття¹. ■

Авторка є журналісткою, документальною фотографкою

¹ Матеріал та більше фото знайдете на: <http://localhistory.org.ua/texts/interviu/viina-vivsti-trembiti-zakarpattia-v-obiektivakh-inozemnikh-fotografiv/> а також на сторінці Михайла Марковича: https://www.facebook.com/tsotsora.mail/photos_by

ЦІНА ПРАВДИ ПРО ГОЛОДОМОР

Польська режисерка показала суть сталінізму та наразилася на гнів сучасних послідовників «вождя народів»

Нещодавно, а саме у неділю 17 жовтня цього року, глядачі Другого каналу Чеського телебачення побачили фільм «Пан Джонс», знятий польською режисеркою Аґнєжкою Голланд і показаний два роки тому з великим успіхом у Польщі, Україні, Великобританії й інших країнах. До кінця жовтня глядачі могли бачити його у вільному доступі на інтернет-сторінках телеканалу. У «Чесько-словацькій фільмовій датабазі» - десятки позитивних оцінок та рецензій. Глядачі особливо відзначають «сильний образ», «цікаву історію», дещо критичніше відгукуються про сюжет, де забагато йдеться про послання журналіста «писати правду», і, певно, замало показано головну тему стрічки – Голодомор в Україні на початку 1930-х років.

Якщо у Чехії фільм був сприйнятий в основному схвально, то зовсім іншою була реакція, зрозуміло ж, у Росії. Відоме її істеричне заперечення цього геноциду, спричинене відновленням «культу особи Сталіна» й імперських намірів знищити українців. Не здивувала московська реакція і цього разу. 15 жовтня «Новірки» повідомили, що у російській столиці спеціальному показу цього фільму, організованому

товариством «Меморіал» та Польським інститутом, завадили «найняті хулігани». Через 15 хвилин після початку показу до невеликої кінозали увірвалися з образливими криками три десятки замаскованих осіб, які наказували всім «цим іноземним агентам» лягти на підлогу, припинити «спотворювати історію» й не дивитися цей «антирадянський та антиросійський фільм», а краще взагалі «забиратися з Росії на захід». За словами співголови «Меморіалу» Ірини Островської, супроводжував натовп хуліганів штаб російського державного телеканалу. Їм вдалося пошкодити протипожежну сигналізацію та унеможливити продовження показу.

Правда Ґарета Джонса проти цинічної брехні¹

В Україні стрічка мала назву «Ціна правди». Фільм оповідає історію валлійського журналіста Ґарета Джонса (грає Джеймс Нортон), який потайки, подорожуючи Україною, зібрав факти про штучний голод, організований комуністами. Іноземцям тоді було заборонено покидати Москву, але йому вдалося обманути чиновників та приїхати у Сталіно – а саме так тоді називалася колишня Юзівка, нинішній Донецьк. Після ситої, пихатої Москви він побачив юрби голодних людей, яких більшовики примушують вантажити зерно для вивезення у ту ж Москву, величезні черги за хлібом і бійки за нього, і, зрештою, померлих, які лежать на засніжених вулицях. Невдовзі у ньому запідозрили «шпигуна», але йому лісами вдається втекти у провінцію. В селі вже немає ні собак, ні корів, а люди від голоду помирають просто у своїх ліжках. Ховати померлих нікому. Ще живі люди їдять кору дерев і божеволіють. В кульмінаційній частині Джонс опиняється серед дітей, батьки яких, очевидно, померли, а його самого пригощають шматком м'яса з ноги їхнього мертвого старшого брата Колі...

Джонса, зрештою, схоплюють і депортують. Більшовики розраховують, що Джонс мовчатиме на Заході, оскільки енкаведисти тримають у заручниках за «шпигунство» шістьох британських інженерів. Їх мог-

ли ліквідувати будь-якої миті. Але, попри перешкоди радянських спецслужб, Джонс зумів опублікувати в західній пресі свої свідчення про Голодомор. Ці викриття збурили громадськість, та замість підтримки Джонс наштовхнувся на великий супротив та недовіру. В 1920-30-х роках на Заході переважна частина інтелігенції підтримувала СРСР. Вони захоплювалися «безкоштовною освітою й медициною», «зерном як радянським золотом», та не бажали чути про винищення голодом українських селян. Заперечувався сам факт репресій, а викриття Ґарета Джонса були сприйняті як намагання капіталістичної пропаганди кинути темну тінь на світлий образ комунізму.

У європейських колах соціалізм був романтичною ідеєю

Тоді вважалося, що соціальної рівності можна досягнути мирним шляхом. Ці уявлення не мали нічого спільного з жорстокою радянською реальністю. Її не хотіли визнавати, аби не руйнувати власну віру в утопію. Для цинічних інтелектуалів правда була незручною. Вона ламала ілюзорне сприйняття світу, у якому гнобителі – капіталісти, але аж ніяк не пролетарі. Ліва інтелектуальна еліта зі зневагою ставилася до буржуазного суспільства, у якому жила. Сподівалася, що Радянському Союзу вдасться побудувати справедливий лад, і це дозволить розповсюдити соціалізм на решту світу. Очевидно, що ніхто з них не хотів на собі апробувати соціалістичний експеримент. Захоплюючись СРСР, вони вважали за краще жити комфортно на Заході.

В Англії лівим інтелектуальним осередком було товариство Фабіана, назване на честь римського полководця Фабія Максима Кунктатора, відомого вичікувальною тактикою у переможній війні з Ганнібалом. Саме такими поступальними кроками планувалося повернути ліберал-консервативну Британію в соціалізм. До фабіанців належали блискучі уми того часу: письменники Б. Шоу та Г. Велс, сімейство економістів Веббів, найвпливовіший економіст ХХ століття Кейнс, політолог Гарольд Джозеф Ласкі.

Кадр із фільму «Ціна правди»: Шокований Гарет Джонс спостерігає, як в українському селі збирають трупи людей, скидають на сани та кудись відвозять разом із ще живим немовлям.

Б. Шоу, Г. Велсу, Д. Ласкі та Веббам навіть вдалося на власні очі побачити СРСР. Точніше, його привабливий фасад, створений радянською офіційною пропагандою для поважних іноземних туристів. Повернувшись до Англії, вони переконували громадськість, що репресії й Голодомор – вигадки, а Сталін – насправді джентльмен.

Французька ліва інтелігенція гуртувалася довкола комуністичної партії та Асоціації письменників-революціонерів й художників, наприклад, письменники Поль Вайян-Кутюр'є, Анрі Барбюс, Жорж Дюамель, Ромен Роллан. На відміну від поміркованого соціалізму фабіанців, французи були налаштовані радикально. У своїй більшості вони підтримували революційний шлях побудови комунізму. Попри розбіжності в методах, мета у всіх була одна. На Радянський Союз дивилися з великою надією, вперто не помічаючи розстріляних письменників, політичних дисидентів, класових ворогів та штучний голод проти українського селянства. Натомість французькі комуністи через підконтрольні видання нав'язували суспільству міф про «радянський рай».

У Німеччині сильні позиції мали неомарксистки, пов'язані з Інститутом соціальних досліджень у Франкфурті-на-Майні, так звана «франкфуртська школа». Хоча у 30-х роках дана філософська школа лише почала формуватися, окремі її представники вже мали значну вагу в науковому світі. Це Вальтер Беньямін, Дьйордь Лукач, Карл Корш, Фрідріх Поллок, Макс Горькаймер, Герберт Маркузе, Еріх Фромм. Їхнє ставлення до сталінізму було неоднозначне. Вони засуджували тоталітаризм та державну бюрократію СРСР, в той самий час з цікавістю спостерігали за соціалістичним експериментом. Їхній конфлікт з ортодоксальним марксизмом, який декларативно впроваджували більшовики, можна назвати сімейним непорозумінням. Батько то спільний – Маркс, тільки діти по-різному його розуміли. «Франкфуртці» з великим задоволенням викривали вади нацизму і капіталізму, і неохоче згадували про комуністичний

терор своїх ідейних родичів. Прихильно ставився до Радянського Союзу хіба що Вальтер Беньямін, й то лише в певні періоди свого життя. Окрім нього, відомими німецькими симпатиками більшовиків був драматург Бертольд Брехт та письменник Ліон Фейхтвангер. Відвертими сталіністами можна назвати численну групу інтелігенції з Комуністичної партії Німеччини, що входила до Спільки пролетарсько-революційних письменників. У цьому середовищі особливо помітна постать чесько-німецького журналіста, письменника Егона-Ервіна Кіша – знакової постаті в історії журналістики. Його пропагандистська діяльність формувала позитивний імідж СРСР серед німецькомовної аудиторії.

Лауреат Пулітцерівської премії пирував під час чуми

Антагоністом Гарета Джонса в житті та фільмі виступає американський журналіст «The New York Times» Волтер Дюранті (грає Пітер Сарсгаард), який цинічно заперечував Голодомор та був симпатиком Йосипа Сталіна. У 1932 році був удостоєний престижної Пулітцерівської премії в журналістиці за серію репортажів про Радянський Союз, і, зокрема, за ексклюзивне інтерв'ю зі Сталіним. Він навіть прямо зізнається, що відображає офіційну позицію Радянського Союзу. За цю лояльність він міг спокійно пиячити з пов'язаними, гомосексуалістами й наркоманами у визначеному для іноземців московському готелі. Втім, Дюранті – не єдиний лівий інтелектуал в США, що захоплювався Радянським Союзом. У 1890-1920 роках в серці капіталістичної системи зароджується потужний соціалістичний рух. Його відомі представники, як-от Теодор Драйзер й Ленгстон Г'юз, не соромилися зізнаватися у своїй любові до більшовиків. Іншими відомими симпатиками Радянського Союзу були Білл Сінклер та Вільям Карлос Вільямс. Це далеко неповний перелік лівих американських письменників і поетів. Багато з них були членами комуністичної партії

та прокомуністичної Ліги американських письменників. Після Другої світової війни, коли американський уряд почав боротьбу з комунізмом, деяких з них внесли до «Чорного списку» Голівуду.

Вчинок молодого валійського журналіста був надзвичайно сміливим, зважаючи на тотальну лояльність до Сталіна і любов до соціалізму. Правда про Голодомор вимагала неабиякої відваги. Гарет Джонс був першим, але не єдиним, хто наважився стати проти тотальної брехні. Слідом за ним про Голодомор світові розповіли Малкольм Маргерідж, Ріа Клаймен, Рафаель Лемкін. Саме вони відстояли журналістську етику в той час, коли більшість боягузливо мовчала або нахабно брехала. За це Гарет Джонс поплатився життям. У 39 років його вбили радянські спецслужби. Така ціна правди. Серед небагатых, хто повірив Джонсу, був письменник Джордж Орвелл (його грає Джозеф Моул). Під враженням від почутого, він пише антирадянський твір «Колгосп тварин». Орвелл став переконаним борцем із комунізмом. Він навіть склав список прокомуністичної інтелігенції для британського уряду. До цього списку увійшло 135 імен. Окрім Орвелла, у фільмі знаходимо й колегу Джонса Аду Брукс (грає Ванесса Кірбі), яка поступово розуміє подібність сталінського та гітлерівського режимів, їхнє заперечення правди та схильність до масового знищення людей. Утім, Брукс є фіктивною героїнею, узагальненням хоч і незгодного, але мовчазного журналістського середовища.

Фільм «Ціна правди» не тільки історичний. У ньому прямі аналогії до сучасної української історії. У 30-х роках цивілізований світ заплочив очі на злочини сталінізму; сьогодні – на безчиства путнізму. Теперішня українська влада так само припускається помилки, прагнучи миру з Росією за кошт правди. Й інтелект не завжди гарантує чесність та мораль. ■

¹ Текст: Християни для України (без авт.), скорочено, доповнено. Режим доступу: <http://4u.org.ua/5501-2/>

ПУТІН ВТРАЧАЄ ДРУЗІВ У ЄВРОПІ

*В Австрії та Чехії
відбуваються серйозні політичні зміни*

ТЕКСТ: Костянтин СОБОРНИЙ

Відразу в двох центральноєвропейських країнах відбулися істотні політичні пертурбації. 10 жовтня стало відомо, що в Чехії до парламенту вперше не пройшли комуністи, що славилися своїми симпатіями до Росії, а скандальний президент Мілош Земан взагалі опинився в реанімації. Практично паралельно з падінням комуністів в Празі в сусідній Австрії в результаті корупційного скандалу з посади федерального канцлера пішов Себастьян Курц. У цих, здавалося б, не пов'язаних подіях, є одна спільна зміна: всі названі фігури – бажані гості в Кремлі. Що ж стало причиною обвалу провідних союзників Кремля в центральній Європі? Очевидні паралелі впадають у вічі – між аншлюсом Австрії і анексією Криму; між окупацією частини Чехословаччини та захопленням українського Донбасу; між пристрастю народу до фюрера і любов'ю до вождя; між судетською промовою Гітлера і статтею Путіна «Ми один народ»; між теоріями німецького життєвого простору і «Русского мира».

У суботу, 9 жовтня, в Австрії на тлі корупційного скандалу Себастьяну Курцу довелося покинути пост федерального канцлера. Пішов сам, але під тиском партнерів з коаліції, які зажадали зміни глави уряду після публікації листування оточення канцлера, з якої стало відомо про підкуп ЗМІ та просуванні «правильної» соціології.

Обшуки у Курца

Прокуратура провела обшуки в канцелярії Курца і в штаб-квартирі його консервативної Австрійської народної партії. Всі ці заходи проходять в рамках розслідування корупції, в якому фігурують високопоставлені чиновники і найближчі соратники Курца. Також экс-канцлера підозрюють в неправдивих свідченнях парламентському комітету, сформованому для розслідування політичного скандалу.

Варто відзначити, що Курца називали адвокатом Росії в центральній Європі. Зокрема, він неодноразово заявляв, що Євросоюзу варто припинити нарощувати ескалацію у відносинах з Росією за допомогою санкцій, вступив у коаліцію з «Партією свободи» – ультраправою партією, відомою відкритою підтримкою Росії. Лідер цієї політсили Хайнц-Крістіан Штрахе та інші діячі цієї партії неодноразово відвідували Росію, а також окупований Крим, а кандидат в президенти від цієї партії Норберт Хофер називав

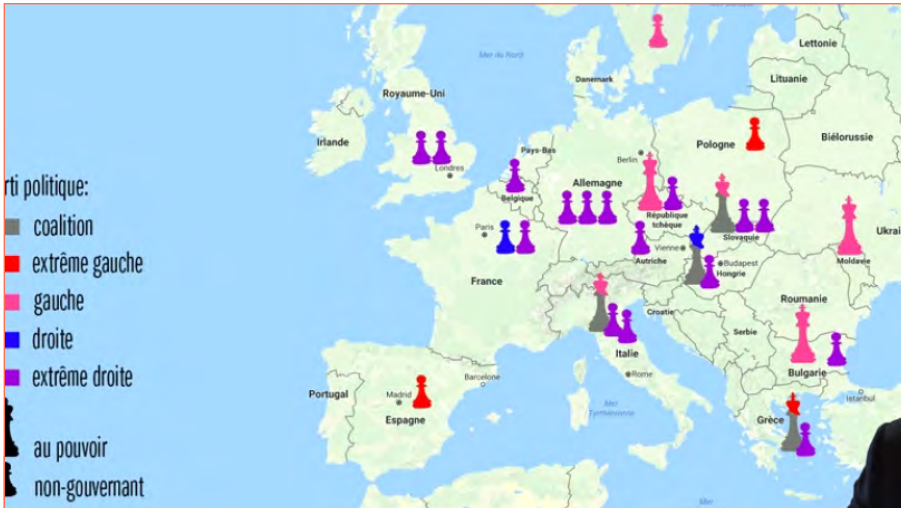
«Пандора паперс» відкрила чимало таємниць з офшорами різних політиків. І тільки в Австрії прем'єр-міністр подав у відставку.

Крим законною частиною Росії. Однак якщо події в Австрії з Курцем і засмутили Кремль, то вибори в Чехії повинні були остаточно зіпсувати настрої Володимиру Володимировичу. Вперше за всю історію незалежної Чехії в парламент не пройшли комуністи – найкращі друзі Росії в цій країні, які всі ці роки «продавали» чехам ностальгію за соціалістичним минулим й послідовно відстоювали будь-які інтереси Кремля. На цьому тлі симптоматичною стала і госпіталізація проросійськи налаштованого президента Чехії Мілоша Земана, який залишився чи не єдиною фігурою після відходу комуністів, готовою озвучувати прокремлівську позицію серед чеського політичного істеблішменту.

Час спливає

Програш на виборах чеських комуністів – закономірний тренд, оскільки з 90-х років на кожних виборах комуністична партія

отримувала все менше і менше голосів підтримки через природне зменшення свого електорату. Втім, як розповів старший аналітик Центру «Європейські цінності» Давід Стулік, показово і те, що крайні праві, які також симпатизували Росії, теж не отримали на виборах в Чехії істотного рівня підтримки. «Якщо подивитися на віковий зріз підтримки комуністів в Чехії, то це люди похилого віку, пенсіонери, які сумували за радянськими часами і по комунізму, і таких стає все менше і менше. Тобто проти Росії грає фактор часу, оскільки Москва втрачала свій вплив через те, що залишається все менше людей, що мали зв'язки з Радянським Союзом і Росією. І навіть протестні голоси, які є в кожній країні – в Чехії вони представлені не тільки партією комуністів, але і крайньою правою екстремістською партією «Пряма демократія» – цього разу на виборах їх також було мало. У випадку з правими низька підтримка на

Так у 2016 році французьке видання Slate зображало карту пропутінських сил у Європі. Як правило, це були ультраліві або ультраправі партії. Більшість з них на сьогодні програла вибори і відходять в опозицію або поза політику.

виборах була зумовлена й тим, що правителі почали підтримувати уряд Бабіша», - зазначив Стулік.

Спрацював принцип доміно

І праві, і ліві підігравали прем'єр-міністру Чехії Андрею Бабішу, а той своїми зловживаннями серйозно зіпсував реноме в чеському суспільстві і фактично підставив своїх політичних союзників. Недарма Бабіша називають «чеським Берлусконі», так як він збагачував себе, а його компанії отримували субвенції і від ЄС, і з національного бюджету.

За словами Стуліка, останнім цвяхом в кришці труни прем'єрства Бабіша стала поява документів з «Pandora Papers». Справа в тому, що ще за тиждень до виборів спостерігався значний відсоток виборців, які не визначилися. На той момент партія Бабіша ANO 2011 перемогла у всіх соціопитуваннях. Але після публікації стало зрозуміло, що Бабіш збрехав про відсутність у нього офшорів, і виборці, які ще не визначилися, віддали свої голоси політичному блоку «Разом», який в результаті переміг з різницею в кілька десятків тисяч голосів.

«Подібна втрата довіри трапилася і у комуністів, і крайніх правих, так як виборці бачили, як комуністи підтримували інтереси олігарха, а оскільки комуністична партія - це партія пролетаріату, то виникає питання, як вона може голосувати за інтереси олігарха і найбагатшої людини в Чехії? Така ж ситуація сталася і з правими. Тому тут результати голосування були пов'язані не стільки з геополітикою, скільки з внутрішніми факторами, хоча опосередковано геополітична складова була. Кремль використовував ці крайні праві і ліві партії для просування власних інтересів. І завдяки зміні політичних настроїв в Чехії, суспільство показало, що прагне, щоб в парламенті були проєвропейські і прозахідні партії, і воно не хоче голосувати за тих, хто має зв'язки зі Сходом. Так що Росія дійсно втратила багато своїх гравців і союзників, і зараз російські позиції захищатиме лише

президент Земан. Якщо, звичайно, він приїде до тям», - вважає Стулік

Складна гра в Австрії

У випадку з відставкою Курца можна говорити про те, що публікація листування людей з його оточення привела до вкрай серйозної політичної кризи в Австрії, зазначає політолог-міжнародник Віктор Савінок. «Листування показало низький рівень політичної культури керівництва Австрії. Досить просто почитати сам зміст, наприклад, як там називають опонентів. І це не кажучи про те, що фактично була куплена замовна соціологія, куплені статті для цієї замовної соціології, проводилися маніпуляції з державними фінансами, для того, щоб розмішувати ці публікації», - розповів Віктор Савінок.

Водночас провідний спеціаліст Дипломатичної академії України ім. Геннадія Удовенка, кандидат політичних наук Станіслав Желіховський звернув увагу, що Курца на посаді канцлера замінив Олександр Шалленберг - міністр закордонних справ. У

цьому контексті зовнішня політика Відня може зазнати деяких змін, зокрема, може стати жорсткішою щодо Кремля, оскільки Шалленберг має відносно антиросійську риторичку і погляди. «Росія втрачає свій вплив в Австрії. Хоча я б не назвав Себастьяна Курца яскраво вираженим про-російським політиком, оскільки в Австрії все-таки є політики з більшими симпатіями до Росії. Однак методи ведення політики з боку Курца дещо нагадують російські. Йдеться про корупційний скандал, і про фінансування різних австрійських ЗМІ для власного просування в медіа в позитивному світлі», - вважає експерт.

Утім, Желіховський визнає, що з відставкою Курца все не так і просто. Хоча Шалленберг і підтримував режим санкцій щодо Росії, існує версія про те, що подібна заміна канцлера - трюк, зроблений, щоб не сталося висловлення вотуму недовіри всьому уряду Себастьяна Курца. Останній же, пішовши з посади, може залишитися тінювим канцлером Австрії, чекаючи потрібного моменту, щоб повернути собі крісло глави уряду. «Курц залишається лідером Австрійської народної партії, в яку входить новий канцлер Шалленберг. Таким чином, в рамках партії можна сказати, що у Курца набагато більше впливу, ніж у Шалленберга. Ймовірно, що Шалленберг буде підтримувати ту політику, яка була за Курца, але можливо з більш жорсткими нотами по відношенню до Москви», - зазначив Желіховський.

Утім, поки складно сказати, чи вдасться такий політичний маневр у Курца. Тут все буде залежати від того, чи притягнуть екс-канцлера до відповідальності за висунутими звинуваченнями - якщо це станеться, то йому загрожує до 3 років в'язниці, після чого ні про яку кар'єру і «камбек» мови бути не може. «Найближчими місяцями ми побачимо, як Австрія впорається з цими викликами. За останні три роки російський вплив на Австрію поступово знижується, і ми розуміємо, що рано чи пізно Росія повністю втратить свій контроль в центрально-східноєвропейському регіоні», - підсумував Станіслав Желіховський. ■

Картина художника Семена Скрипецького «Орда», олія на полотні, 2021.

МУНІЦИПАЛІТЕТ ПРУДЕНТОПОЛІС: БРАЗИЛЬСЬКА УКРАЇНА

Тут женуть самогон, варять борщ і люблять Шевченка. Три чверті його жителів – нащадки наших земляків

ТЕКСТ: **Мирослав ЛІСКОВИЧ**

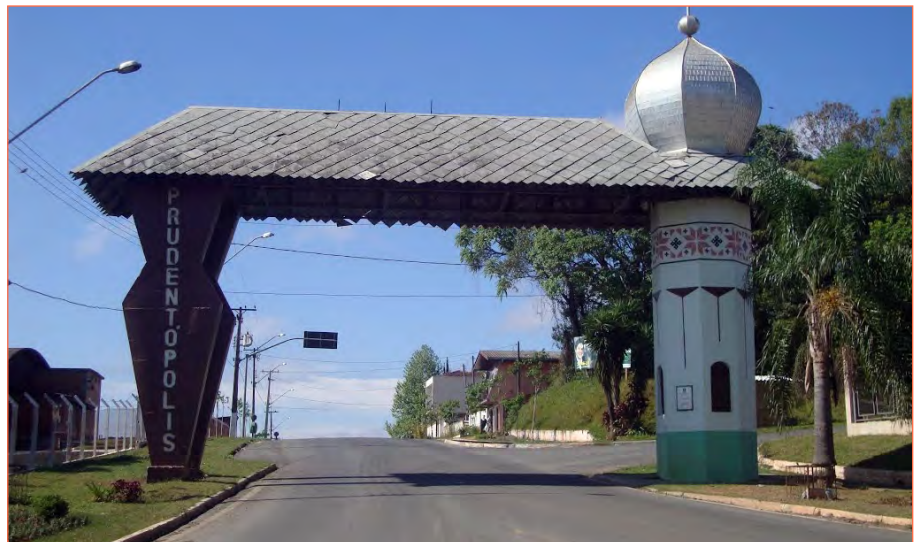
Укравіську мову оголосили офіційною мовою муніципалітету Прудентополіс (Бразилія). Про це повідомив Світовий конгрес українців у Facebook. Відповідний закон 5 жовтня одногосно ухвалили депутати міської ради Прудентополіса, чимало мешканців якого є нащадками українських іммігрантів з Галичини.

Лідер Українсько-Бразильської Центральної Репрезентації, адвокат Віторіо Сиротюк зазначає, що цей закон дозволить муніципалітету забезпечити викладання української мови, а також сприятиме її популяризації серед населення: «Для цього місто може розвивати пресу, музику, театр та інші суспільні та культурні сфери українською мовою». У Прудентополісі тепер зможуть встановлювати дорожні та туристичні знаки українською мовою, використовувати її в меню та рекламі. «Ми разом із депутатом Маурісіо Босаком маємо намір добиватися визнання української – бразильською культурологічною мовою не лише у Прудентополісі. Ми підемо далі», - переконує лідер УБЦР.

У пошуках земельних наділів, або Три хвилі міграції українців до Бразилії

Перші українці прибули до Бразилії близько 1885 року. Їхали до Ріо-де-Жанейро із Галичини, оскільки вона входила до складу Австро-Угорщини, а італійські пароплавні компанії активно рекламували «тури» за океан. Тодішній імператор Бразилії Педру II оголосив на весь світ, що радо прийме іммігрантів, котрі візьмуться обробляти цілісні землі. За це іноземцям обіцяли земельні наділи. Своя земля – споконвічна мрія українського селянина... А на батьківщині вільної землі практично не залишилося – природно, що галичани зацікавилися такою пропозицією бразильського імператора.

Однак реальність була іншою. Довга і важка дорога, тропічні хвороби, відсутність грошей... Українців за океаном насправді ніхто не чекав, а обіцянки про «райське життя» – залишилися лише обіцянками. Довелося якось «виручуватися» самим. Добрі місцеві люди підказали, що на Півдні країни уже оселилися поляки, тож українці

В'їзна брама до Прудентополісу з орнаментом вишиванки та візантійськими мотивами.

вирушили із Ріо до штату Парана, де почали брати в користування незаймані землі, розорювали їх, сіяли пшеницю, гречку. Українці приїздили до Бразилії з усім домашнім начинням – баняками, заступами, сокирами і, звісно, насінням.

Понад 130 років потому

Нині в Прудентополісі активна українська громада складає біля півтори тисячі сімей (приблизно 8 тисяч осіб). Вона почала формуватися близько 1885 року. Саме ж місто було офіційно засноване у 1894 році і навіть називалося Прудентопіль – за аналогією з Тернополем. Тепер це муніципалітет та його адміністративний центр у штаті Парана. Населення – приблизно 50 тисяч людей, з яких 75% мають українське походження. Загалом же в Бразилії проживають близько 500 тисяч етнічних українців, з них 400 тисяч – у штаті Парана.

«Ще 30 років тому в нашому селі не було струму, ми світили гасовими лампами. Зараз тут є все: Інтернет та інші блага цивілізації. Ще 20 років тому землю обробляли плугом, запряженим кіньми, трактори з'явилися тільки нещодавно», - розповідає ві-

домий бразильський режисер українського походження Гуго Пашко. Він народився у Прудентополісі і належить до п'ятої генерації українців, які живуть у Бразилії. Сім'я Пашко переїхала сюди із Львівщини ще під час першої хвилі. Місцеві українці працюють здебільшого в сільському господарстві: вирощують кавуни, тютюн, кукурудзу, квасолу, пшеницю, тримають корів і свиней, і... пасіки.

«Прудентополіс називають «столицею меду», - каже місцева жителька Філомена Процик. Її предки, по татові, Степан Процик

У місті виходять дві класичні газети для українців.

і Євфросина Романко, іммігрували в Бразилію під час першої хвилі із с. Лопушани, Зборівського р-ну, Тернопільської обл. І додає, що українські бразильці працюють і в промисловості, здебільшого у меблевій та металообробній: «Є й такі люди, які зайняті в торгівлі, є власниками дрібних майстерень, крамниць, невеликих фабрик. Працюють також у муніципальних і державних установах».

Життя навколо церкви...

Один з двох головних храмів у місті – греко-католицький Собор Святого Йосафата. В його архітектурі збережені візантійські мотиви. Служіння тут здебільшого відправляються українською мовою. «Переселенці все організували коло церкви. Священники були допомогою у всіх справах. До сьогодні при церкві діє Українська Суботня Школа св. Покрови та Українська Фольклорна Група «Веселка». У місті є дві приватні школи: Сестер Службниць та Отців Василіянів. Щодо інших шкіл – у місті чи по колоніях (селах) – вони усі урядові, втім, у деяких є уроки української мови», - перелічує пані Процик, - Також у Прудентополісі вже більше 60-ти років існує козацьке братство «Українські козаки», ансамбль бандуристів «Соловейко». Маємо Соціальний і Парафіяльний Центри, де люди збираються на різні святкування. Є український магазин та ресторани, де подають українські страви...»

«Українська бразильська громада підтримує культурні традиції своїми ремеслами. Вишиванка, кераміка, ляльки «мотанки», писанка – все збережено, все це у нас є. До слова, один із моїх братів – писанкар. Він за день може намалювати до десяти писанок. Це вже його професія. І хто приїжджає у наше місто, може тут купити багато писанок», - каже Вікторію Сиротюк. І наголошує, що писанка – офіційний символ штату Парана.

А ще у Прудентополісі є музей «Тисячоліття Хрещення України», в якому представлено всі етапи українського освоєння Бразилії. Зокрема, є фотографії маленьких хатинок-«халупок», в яких жили перші бразильські українці, чимало українського національного одягу і велика колекція посуду та господарського знаряддя столітньої давності.

Поруч музею стоїть пам'ятник Тарасу Шевченку, який було відкрито у 1989 році – до 175-ї річниці від дня його народження. Його автор – відомий канадський скульптор українського походження Лео Мол (Леонід Молодожанін), який створив пам'ятники Кобзареві у Вашингтоні, Буенос-Айресі, Санкт-Петербурзі, Оттаві та Івано-Франківську. До слова, у Прудентополісі ще й вулиці міста названі іменами Шевченка і Лесі Українки. Виходять дві газети – «Праця» та «Місіонар», українською і португальською мовами. В ефірах місцевих радіостанцій «Забава» та «Зелені крони», продовжує він, постійно звучать українські пісні, є багато тематичних радіопрограм. Щонеділі, наприклад, виходить програма «Луна» із новинами про життя в Україні. «За радянщини все було закрито, не було як

Собор Святого Йосафата, Прудентополіс

мати контакт із кимось. Зараз же люди постійно слідкують за усіма подіями в Україні», - запевняє Філомена Процик, хоча й додає, що люди не надто цікавляться політикою, а більше – релігійним життям, історією... «Також дуже переймаються війною на Донбасі», - підкреслює вона.

Що стосується гастрономічного різноманіття, то в Прудентополісі у багатьох домах уміють і часто готують борщ, вареники, голубці, сало, кишку, шинку, холодець, хрін, кутю, медівник, ковбасу... «Наш національний делікатес, який має загальнобразильську славу – це краківська ковбаса, виробництво якої засноване онуком іммігрантів Діонізіо Опущкевичем у 50-х роках. А ще – женемо старим дідівським способом самогонку», - розповідає Гуго Пашко.

Також українці з бразильської діаспори намагаються дотримуватися українських весільних традицій. «Коровай точно мусить бути, а попри нього багато всього іншого. Шкода лише, що не співають уже весільних пісень», - каже Філомена.

Але більшість популярних українських народних пісень в Прудентополісі знають добре, і співають їх при різних нагодах. «На Різдво ходять колядувати, у Щедрий вечір щедрують, на Великдень святять паски, водять гаївки», - розповідає Гуго. «У річницю незалежності України в місті проходить

Святкування дня Незалежності України біля пам'ятника Тарасові Шевченку у Бразилії, 25 серпня цього року.

«Український Тиждень»: навчаємо вишивати, писати писанки, співати, танцювати тощо. У цей же тиждень маємо «Фестиваль вареників...» - ділиться з нами пані Процик.

Асиміляція й глобалізація

Прудентополіс є популярним туристичним містечком: природа там просто дивовижна. «Не дарма Прудентополіс зветь «Землею водоспадів». Їх тут десятки. Деякі з них дуже потужні. Але українці з різних куточків Бразилії, а також з інших країн, приїжджають сюди не стільки за природними красотами, скільки саме за українською мовою, культурою, релігійним життям. Минулого року наше місто одержало від уряду Парани статус «Земля молитви», його ще зветь «Другий Ватикан», - каже Філомена.

«У Бразилії збереглося ще багато давніх українських традицій. Це так. Але... Наші співвітчизники дедалі більше асимілюються в бразильському португальськомусуспільстві», - доповнив Гуго Пашко. За останні двадцять років втрачено чимало. І глобалізація лише прискорює цей процес. Пан Гуго народився у багатодітній родині – 11 дітей, серед яких він – найстарший. Так от, його наймолодша сестра, а їй зараз 23 роки, вже зовсім не говорить українською.

«Можна лише уявити, що відбувається у громаді загалом... Тож я відстою позицію, що якщо ми нічого не робитимемо для збереження нашої культурної спадщини, то ще через двадцять років ми втрачимо майже все, що зараз маємо. Я вважаю, що плекати українські традиції ми повинні хоча б у пам'ять про ті випробування, через які пройшов наш народ», - підсумував Гуго Пашко. ■

¹ Автор є кореспондентом інформаційного агентства «Укрінформ». Більше інформації та фото на тему тут: <http://www.ukrinform.ua/rubric-society/3330627-municipalitet-prudentopolis-u-brazilii-tez-e-ukraina.html> або на сторінці музею «Тисячоліття Хрещення України» <https://www.facebook.com/museumdomilenioprudentopolis/>

ЗАРОБІТЧАНИНУ ВІДІРВАЛО НОГУ

Вінничанин звинувачує агентство та завод у тому, що їм обладнання дорожче за здоров'я людини: він пікетує чеське посольство в Києві

ТЕКСТ: Марина РОМАНОВА

Трудовий мігрант Богдан Огурцов наприкінці жовтня цього року оголосив голодування перед чеським посольством у Києві. До такого радикального кроку його примусив трагічний випадок, який стався на автозаводі «Шкода» у Младі Болеслав. 24-річний працівник з України тут утратив ногу, і тепер вимагає компенсації.

Богдан Огурцов перед чеським посольством у Києві, кінець жовтня 2021.

Огурцов приїхав до Чехії з Вінничини. Рік пропрацював на відомому автозаводі, але коли поїхав туди вдруге, встиг пропрацювати лише 5 днів – нога потрапила у рухому частину конвеєра. Після ампутації кінцівки йому дали підписати документ, суть якого він не до кінця зрозумів. Виявилось, що це була відмова від претензій. Він підписав, не розуміючи про що там йдеться.

Чоловік приїжджає зі стільцем до посольства Чехії в Києві, сідає біля флагштока та приковує свій протез ланцюгами. «Мене викликали не в мою зміну, вночі, я не дуже хотів йти, але потрібно було допомогти новим працівникам-українцям, тому що вони не розуміли мови», – пояснює Богдан. Улітку на підтримку хлопця посольство вже пікетували, подібна акція паралельно пройшла і перед брамою посольства України в Чехії. Пікетники вимагали розсліду-

вати цей інцидент і якнайшвидше виплатити потерпілому компенсації. Дипломати прийняли від пікетувальників листа, пообіцяли звернутися до Чеської державної інспекції праці, щоб там провели власне розслідування. «Я оголосив голодування під стінами Посольства Чеської Республіки в Україні», – пише у соцмережі вінничанин. – Велике дякую «Škoda» та агентурі DU-MI s.r.o. за те, що зруйнували мені життя. Закликаю людей не ставати на ті ж граблі!». Він сидить на стільці перед входом до посольства, до флагштока та приковує свій протез ланцюгами. «Потрібен інший протез», – каже він, додаючи, що на подальше лікування, реабілітацію потрібні величезні кошти. Представники автозаводу та компанії, яка влаштувала вінничанина на роботу, відмовляються від коментарів, поки триває офіційне розслідування. Однак заявляють, що у нещасному випадку винен сам постраждалий.

Хлопець планував заробити собі на власне авто, тож оформив трудову візу і вирушив до Чехії. Працював монтажником захисної плівки. «Перший рік, як я працював на цьому заводі, все було нормально. А цього року вийшло так, що одна ніч там змінила моє життя назавжди», – розповів свого часу в інтерв'ю «Радіо «Свобода» Огурцов. Його запросили на зміну в ніч з 31 травня на 1 червня. Нога потрапила у рухому частину конвеєра. Аби дістати ногу, потрібно було розпилувати обладнання, втім, каже Богдан, представники заводу заборонили це робити. «Рятувальники хотіли шматками викидати, хотіли розрізати обладнання біля валійчиків, куди потрапила нога. Але їм не дозволили різати, сказали що можна лише валійчики зняти і все», – каже Богдан Огурцов, який втратив від більшого шоку свідомість й лише інколи приходив до тями. Все це тривало майже годину.

Пошкоджену кінцівку чеські лікарі ампутували. Далі лікувався у сестри, яка теж працює у Чехії. Щотижня їздив на огляд до лікарні. Протез, який Богдану поставили у Чехії – тимчасовий. З часом нога змінює свою форму, тож тепер протез йому великий, хлопцю потрібен новий. грошей на нього у Богдана немає. Хлопець вже понад півроку намагається отримати компенсацію від роботодавця, однак поки безу-

спішно. По допомогу Богдан звернувся до представників профспілки іноземних працівників та громадської організації «Іноземець – не раб».

На їхні запити, чому були порушені права працівника, завод не надав жодної відповіді, розповідає засновник громадської організації «Іноземець не раб» Ярослав Чепка. «Ми поїхали з Богданом на завод. На пропускний ми попросили, щоб до нас хтось вийшов із керівництва, щоб нам пояснили ситуацію, чому людина протягом місяця не отримує ніякої інформації. Чи буде отримувати кошти за втрату ноги від заводу. Чи страхова йому буде платити, але до нас ніхто не вийшов», – розповідає Ярослав Чепка.

Богдана, який був змушений повернутися в Україну, консультує представник профспілки іноземних працівників «ZAZ» Микола Анісей. Він уточнює, що Богдан працював на заводі через посередницьке агентство, тож завод намагається зняти з себе відповідальність. «Важливе зауваження до агентства праці і до самої фабрики те, що не надали необхідного одягу, взуття, яке б захистило юнака від цього випадку. Якби він був не в звичайному взутті, а в захисному, то цьому можна було б запобігти», – каже Микола Анісей.

Ярослав Чепка у своєму відео розповідає, що агентство, на яке працював Богдан, має дуже погану репутацію, і дивується як такий відомий престижний завод може співпрацювати із такою ненадійною агентурою. «Не може бути так, щоб до нас ставилися, як до якогось відпрацьованого матеріалу», – каже Ярослав. За даними підприємницького реєстру, власниками та керівниками агентства є Гейза Горват та Душан Мільо зі Словаччини, агентство зареєстроване у Младі Болеслав за адресою Железна 45.

Адвокатка Жанна Грушко каже, згідно з договором про правову допомогу між Україною та Чеською Республікою, звертатися потрібно до органів тієї країни, на території якої людина працювала. Щоб подати позов до суду, потрібно зібрати низку документів. Але Богдан каже, якщо завод не сплатить компенсації за фізичну і моральну шкоду – піде до суду й сподівається на підтримку земляків. ■

МОНОПОЛІЯ АБО КРОК ПРОТИ ОБМАНУ?

Чеські законодавці призначили PVZP єдиною комерційною страховою компанією для іноземців

ТЕКСТ: Олекса Лівінський

Останнім часом іноземці, які проживають у Чехії і не працюють (займаються підприємництвом тощо) або не мають права постійне місце проживання, змушені укладати договір про комерційне медичне страхування тільки з однією компанією – PVZP a. s., дочірнім товариством загальної страхової компанії VZP. Нове правило вступило в силу 2 серпня цього року після поправок до закону про перебування іноземців у Чехії і діятиме 5 років.

Простіше кажучи, чиновники міграційного департаменту визнають для оформлення чи продовження візи тільки страхові поліси від PVZP, інші – не приймають. Утім, пристрасті навколо цих поправок тривають. Передусім компанії-конкуренти втратили велику частину своїх клієнтів. Вони звинувачують PVZP у протекціонізмі та монополізації ринку. PVZP ж звинувачує конкурентів у обмані та недобросовісній практиці і навіть поскаржилася у Нацбанк, МВС та Чеську асоціацію страхових компаній на їхню, мовляв, недобросовісну практику.

Поправка мала стати рішенням проблем медичного страхування та обслуговування іноземців, адже комерційна страховка є не тільки підтверджуючим документом для отримання дозволу на проживання, а й – дійсно – на випадок необхідності звернення іноземця по медичну допомогу. Однак на практиці не всі поліси охоплювали

достатній обсяг медичного обслуговування, що призводило до несплати за медичні послуги, надані іноземцям.

PVZP стверджує, що щонайменше три страхові компанії продовжували укладати договори страхування навіть після 2 серпня 2021 року або вносити зміни до наявних договорів. «Скарга є єдиним шансом змінити ринкову кон'юнктуру та запобігти заборгованості у погано застрахованих іноземців», – каже Роберт Кареш, голова ради директорів PVZP. Додає, що до внесення поправок звичайною практикою було придбання іноземцем полісу комплексного медичного страхування за ціною 4500, 6500, 10000 крон тощо. Хоча в Чехії мінімальний річний медичний страховий внесок для самозайнятих осіб становить 28 716 крон, для осіб без оподаткованого доходу становить 24 624 крони, а мінімальний внесок держави за, наприклад, безробітних та батьків, які доглядають за дітьми, становить 21 204 крони. Таким чином, ці суми мають становити понад 20 тисяч крон на рік. Причому у випадку комерційного страхування всю суму внесків треба сплачувати наперед, інколи за два роки.

Часто комерційні страхові компанії пропонували страховим посередникам понад 50 відсотків комісії, тож страхові компанії та посередники за вказаними вище цінами справді не могли забезпечити іноземцям оплату належної медичної допомоги. Договори прописувались так, що майже завжди були підстави для відмови у оплаті медичних послуг. Або під виглядом комплексного пропонувалося базове туристичне страхування, яке фактично покриває тільки найнеобхіднішу первинну медичну допомогу. Все це вело до заборгованостей іноземців перед медичними закладами. Тож в основному це був просто документ для поліції.

Офіційно, окрім PVZP a. s., комерційно страхувати іноземців до 1 серпня 2021 року мали право п'ять інших страхових компаній: Аха Assistance CZ, Slavia, Ergo, Maxima та UNIQA. Однак ексклюзивність на ринку має тільки PVZP – без відкритого конкурсу, тендеру, прозорої конкуренції, просто на основі вольового рішення урядовців.

Треба сказати, що ці поправки до закону не проходили гладко. Вони були повернуті Се-

натом на доопрацювання. Спочатку спокійне впровадження європейських норм до закону про перебування іноземців стала дуже вибуховою після поправки від депутатів Мирослава Януліка та Вері Адамкової (АНО), лікарями за професією. Саме вони стоять за скандальними змінами, які де-факто впроваджують монополію у цій сфері.

Як зазначає експерт зі страхової проблематики Мирослав Брабец, поправки перебувають у прямому конфлікті із європейським законодавством. Вони суперечать статті 188 Директиви 2009/138/ES, яка вимагає від держав-членів скасувати монополії в певних секторах страхування і тим більше забороняє запровадження нових монополій. Тож є ризик перевірки відповідності змін праву ЄС з боку Європейської комісії та загроза санкцій. І обмежені в правах страхові компанії можуть звернути увагу на можливе порушення Договору про функціонування Європейського Союзу (SFEU) з усіма наслідками.

Також експерт переконаний, що поправки спотворюють єдиний ринок ЄС, зокрема статтю 26 Договору. «Усуваючи конкуренцію в сфері приватного медичного страхування, PVZP a. s. Має абсолютно неприйнятну конкурентну перевагу над іншими приватними страховими компаніями... Про це свідчить навіть обґрунтування поправок, засноване на прагненні отримати більший дохід даної компанії», – пише Брабец і додає, що тут прямо йдеться про незаконну державну допомогу.

Все це загрожує судовими позовами проти держави, вважає експерт. Існуючим страховим компаніям штучно унеможливають роботу в даному страховому сегменті, і вони та їхні інвестори можуть вимагати відшкодувань за невдалі інвестиції. Він підрахував, що через знецінення активів є ймовірність, що Чеська Республіка буде піддана судовим позовам загалом за щонайменше п'ять років на суму до 14 мільярдів крон.

Залишається надіятися, що новообраний парламент невдовзі перегляне ці скандальні поправки, щоб, зрештою, максимально унеможливити як обман, так і монополію у цій сфері. ■

ТЕРЕЗІН: МАЛОВІДОМИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПАМ'ЯТНИК

ТЕКСТ: Євген ПЕРЕБИЙНІС

Пам'ятник українським воякам у м. Терезин. 1923 р.

Єдине відоме зображення українського меморіалу поблизу Богушовіц над Огрже.

За останні чотири роки нам разом з Ukrajinsky memořial z.s. вдалося відновити практично усі пам'ятники та меморіали воякам УНР, які є на території Чехії: в Ліберці, в Яблонному в Под'єштеді, в Пршібраві, в Пардубіцях, в Йозефові, у Градці Краловому, в Брно. Усі, крім

одного. Досі залишалася нез'ясованою доля одного пам'ятника. У Терезині. Інформація про місце його розташування була дуже скупою, а його фотографія збереглася лише одна – в газеті «Український тиждень», яка видавалася в Чехословаччині у міжвоєнний період. Усі спроби знайти пам'ятник раніше, на жаль, виявилися безрезультатними.

І ось трохи більше місяця тому до нас звернулися чеські історики Йозеф Дошкарж та Іржі Грих, які повідомили, що їм вдалося встановити орієнтовне місце, де знаходився пам'ятник, та імена українських вояків, які були тут поховані. Сьогодні ми відвідали це місце – закинуту частину колишнього військового цвинтаря, яка зараз перебуває у межах містечка Богушовіце над Огрже, що у кількох кілометрах від Терезину. Сюди нас люб'язно супроводила старостка Богушовіц пані Каміла Чванчарова.

Одразу ж скажу, що пам'ятник, на жаль, не зберігся. Його зруйнували ще під час (або одразу ж після) Другої світової війни, як і практично всі могили, які там знаходилися. Багато десятиліть ця частина цвинтаря була закинутою, зарослою кущами і туди практично ніхто не міг потрапити. Лише нещодавно керівництво містечка прийняло рішення почати потроху розчищати і впорядковувати цю територію.

Перше запитання до пані старостки було, звідси ж, - чи можемо ми відновити пам'ятник. Я надзвичайно радий і вдячний, що вона одразу ж підтримала цю ідею.

Отже, що ми маємо: знаємо в загальних рисах як виглядав пам'ятник (на першому фото). Зроблений він був з граніту, нагорі – хрест з тризубом, а на самій стелі рядки

з вірша Т.Шевченка «Слава не поляже...» українською і чеською мовами; знаємо приблизне місце розташування пам'ятника (плюс/мінус кілька метрів) – з цього місця зроблені дві фотографії нижче; знаємо імена вояків, які були поховані поряд з пам'ятником. Оскільки могили не збереглися, то їхні імена можна було б викарбувати на самому пам'ятнику. Це: десятник УГА Василь Григорашук, могила № 176, нар. 8.01.1889, с. Устя, помер 15.01.1932 в Терезині; стрілець УГА Михайло Столярчук, могила № 132, нар. 20.02.1899, с. Томашівці, помер 19.05.1921 в Терезині; стрілець УГА Роман Бойчук, могила № 149, нар. 26.06.1900, с. Бедриківці, помер 5.12.1922 в Терезині; стрілець УГА Онуфрій Будзьяк, могила №162, нар. 1899, с. Острівці, помер 7.05.1922 в Терезині; стрілець УГА Іван Лаган, могила №150, нар. 1899, с. Великі Бірки, помер 11.05.1921 в Терезині.

Для відновлення пам'ятника маємо також підтримку старостки і місцевих істориків.

Що потрібно? Знайти в архівах якісніші фото пам'ятника, за якими можна було б більш точно відновити його вигляд. І, найголовніше та найскладніше – знайти фінансові ресурси. Будемо над цим працювати. Бо це – наш борг перед тими українцями, які знайшли свій останній притулок у цій землі, далеко від батьківщини. Якщо ж у когось є ідеї та пропозиції щодо цього проекту, або ж хтось хотів би якимось чином допомогти у його реалізації, ви можете надіслати інформацію на email: emb_cz@mfa.gov.ua. Будемо вдячні. ■

Автор є Надзвичайним та Повноважним Послом України у Чеській Республіці

ВИСТАВКА ПРО ВИХІД РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬК ІЗ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ

Під час відкриття виставки. Посол Радек Матула. Перекладає Вікторія Дегтяренко.

У Києві на Контрактовій площі 19 серпня відкрилася виставка з нагоди 30-ї річниці відходу радянських окупаційних військ з Чехословаччини. Її влаштувало Посольство Чеської Республіки разом із Українським інститутом національної пам'яті. Незвичайні фотографії Дани Киндрової відображають атмосферу одного з переломних

моментів у нашій історії, який дозволив чехам та словакам побудувати нову демократичну країну після закінчення комуністичної диктатури.

Захід відбувся за два дні до річниці початку окупації, що розпочалася 21 серпня 1968 року. Його відкрив посол Чехії Радек Матула. Далі зі словом виступили також посол Словаччини Марек Шафін, директор Українського інституту національної пам'яті Антон Дробович, директор Національного меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музею Революції Гідності Ігор Пошивайло, активістка та колишня голова Комітету Верховної Ради у закордонних справах Ганна Гопко, голова Меджлісу кримськотатарського народу Рефат Чубаров, кандидат історичних наук та доцент Київського національного університету імені Т. Шевченка Світлана Мотрук та ветеран радянської армії Олександр Погасій, який служив у Чехословаччині. Виставка тривала понад півтора місяці.

Метою авторки фотографій Дани Киндрової було щонайдетальніше задокументувати безпосередній відхід майже стотисячної окупаційної армії, передати атмосферу в радянських казармах та поведінку простих солдатів серед пошарпаних комуністичних декорацій. «Так світліни символізують початок розпаду радянської імперії, а також пробуджують співчуття до солдатів, як до звичайних людей, які в більшості випадків стали просто маріонеткою великої геополітичної гри і часто гадки не мали, що сьогодні ми їх називатимемо окупантами», - зазначив посол Р. Матула.

Москва називала окупацію Чехословаччини «братньою допомогою». Посол звернув увагу на історичну паралель із ситуацією в Україні. «Вірю, що колись і наші українські колеги та друзі будуть організовувати в Чехії та у світі подібні виставки, які нагадуватимуть нам про виведення окупаційних військ з Криму та Донбасу», - зазначив посол. ■

ИНТЕГРАЦІЙНІ КУРСИ «ЛАСКАВО ПРОСИМО ДО ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ»

Курси допоможуть вам орієнтуватися в чеському середовищі і їхнє проходження є обов'язковим для отримання дозволу на проживання у Чеській Республіці. Курси проводяться під егідою Міністерства внутрішніх справ ЧР. Більше інформації на сайті:

www.vitejtevcr.cz/uk/vitejte-v-cr

ДОПОМОЖІМО Волонтерському центру гуманітарної допомоги Україні в Празі!

- ⊙ Активно діє від 2015 року
- ⊙ Засновником і натхненником є Петр Оліва
- ⊙ Регулярно возить допомогу захисникам України, їхнім сім'ям та школярам прифронтових міст українського Донбасу
- ⊙ Можна переказувати як фінансові суми, так і допомагати речами – одягом, канцелярськими речами тощо

Допоможімо українським воїнам та дітям з прифронтової зони!

Адреса: náměstí Osvoboditelů 1369, Radotín, 153 00 Praha 16

Вся інформація на профілі у соцмережі:

<https://www.facebook.com/pomocukrajine/>

Номер рахунку для допомоги: 2501638335/2010

Пороги – культурно-політичний часопис для українців у Чеській Республіці. Виходить 12 разів на рік. № 9/2021, рік XXIX. Підписано до друку 4 листопада 2021 року. **Ел. пошта:** porohy@seznam.cz. **Інтернет-адреса:** www.ukrajinci.cz/ua/casopis-porohy/, реєстрація: МК ЧР/7044. **Номер готували:** Богдан Райчинець, Анжеліка Савчук, Катерина Москалюк, Костянтин Соборний, Мирослав Ліскович, Марина Романова, Олекса Лівінський. Використовуються повідомлення прес-служб посольств України в Чеській Республіці та Чеської Республіки в Україні, інформагентств та ілюстрації з відкритих джерел. **Художнє оформлення та верстка:** Тетяна Пилипчук, www.plttn.com. За достовірність викладених фактів відповідає автор статті. Редакція має право скорочувати матеріали і виправляти мову, не поділяти поглядів автора. Часопис друкується із фінансовою допомогою Міністерства культури ЧР. Видає: спільнота «Українська ініціатива в ЧР», ДНМ, Воцелова 3, 12000, Прага 2, ЧР; зареєстрована Міським судом у Празі, номер документа L 6121; контакт: uicr@centrum.cz, info@ukrajinci.cz, www.ukrajinci.cz; тел.: +420221419821; ід. номер: 60448296. **Розрахунковий рахунок:** 1925774379/0800.

Porohy – kulturně-politický časopis pro Ukrajince v České republice. Vychází 12-krát ročně. Název je odvozen od ukrajinského «poroh» – říční práh. Č. 9/2021, ročník XXIX. Uzávěrka: 4. září 2021. E-mail: porohy@seznam.cz, web: www.ukrajinci.cz/cs/casopis-porohy/, registrační číslo: MK ČR/7044. Číslo připravili: Bohdan Rajčinec; Anželika Savčuková, Kateryna Moskaluková, Kostantyn Sobornyj, Myroslav Liskovyč, Maryna Romanova, Oleksa Livinsky. Používáme zprávy tiskových oddělení velvyslanectví Ukrajiny v ČR a ČR na Ukrajině, informačních agentur a ilustrace z otevřených zdrojů. Grafika: Tetana Pylypčuk, www.plttn.com. Časopis vychází s finanční podporou Ministerstva kultury ČR. Vydává: spolek Ukrajinská Inicijativa v ČR, sp. zn. L 6121 vedená u Městského soudu v Praze, adresa: DNM, Vocelova 3, 12000, Praha 2, ČR. uicr@centrum.cz, info@ukrajinci.cz, www.ukrajinci.cz. Tel.: +420221419821. IČO: 60448296, číslo účtu: 1925774379/0800.

MINISTERSTVO VNITRA
ČESKÉ REPUBLIKY

MĚSTSKÁ ČÁST
PRAHA 4

Akce je pořádána v rámci projektu
„Žijme na čtyřce společně 2021“
na integraci cizinců spolufinancovaného
Ministerstvem vnitra České republiky.

Безкоштовні консультації для українців в Чехії.

**Зміна, втрата, легалізація роботи.
Трудові відносини роботодавця
із працівником.
Візи та перебування в Чехії.**

Телефонуйте за номером +420/774 647 635
або напишіть на електронну адресу:
ukrkonzultace@gmail.com

**Консультації: понеділок-п'ятниця,
завжди 11:00-13:00 год.**

Консультації надаються в рамках проекту
інтеграції іноземців
„Живемо на четвірці разом 2021“,
що фінансується Міністерством внутрішніх справ
Чеської Республіки